

Konkurssiharavan katveessa
Kotitalouksien osamaksun käyttö 1970-luvulla—
empiirinen tutkimus

Antti Pylkkänen
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos
Talous- ja sosiaalhistoria
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty
Valtiotieteellinen tiedekunta

Laitos – Institution – Department
Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos

Tekijä – Författare – Author
Antti Juhani Pylkkänen

Työn nimi – Arbetets titel – Title
Konkurssiharavan katveessa. Kotitalouksien osamaksun käyttö 1970-luvulla—empiirinen tutkimus

Oppiaine – Läroämne – Subject
Talous- ja sosiaalhistoria

Työn laji – Arbetets art –
Level
Pro gradu

Aika – Datum – Month and
year
Toukokuu 2016

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
63+ 8 liitettä

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Tiivistelmä

Yleisesti ajatellaan, että suomalaiset vapautuivat käyttämään kulutusluottoja 1980-luvulla. Tuolloin ryhdyttiin puhumaan luottoyhteiskunnasta, jolla viitattiin kulutusluottojen käytön arkistumiseen ja velkaongelmien leviämiseen. Kulutusluottoja käytettiin laajasti myös 1970-luvulla, mutta puhe velkaantumisesta oli vielä melko kriittistä. Rahankäyttöilmapiiriin vaikuttivat maatalousvaltaisen yhteiskunnan arvostukset.

Tämä tutkimus pyrkii avaamaan osamaksukaupan laajuutta 1970-luvulla. Osamaksu oli yleisin kulutusluottomuoto ja se oli osaltaan nopeuttamassa kotitalouksien materiaalisen elintason kohoamista. Osamaksulla ostettiin koteihin autoja, uutta viihde-elektronikkaa ja muita kestäviä tavaroita.

Tarkasteluni on empiirinen ja käytän aineistona erityisesti tilastoja sekä aiheesta tehtyä muuta tutkimusta. Tutkimukseni tavoitteena on muodostaa yleisluonteinen kokonaiskuva osamaksukaupan rakenteesta ja kehityksestä 1970-luvun aikana. Aiheesta on aiemmin tehty hyvin vähän historiallisia tarkasteluja ja lähtökohtana on paikata tätä puutetta. Kokonaiskuvalla pyrin lisäksi yhdistelemään kulutusluottojen käytöstä tehtyä hajanaista tutkimusaineistoa. Tutkimuksen keskeiset kysymykset liittyvät osamaksukaupan käytön suosion kehitykseen tarkasteluajankohtana. Tarkastelu tapahtuu ensisijaisesti eri sosioekonomisten ryhmien kautta.

Tutkimusaineiston perusteella osamaksukaupan arvo lähes kaksinkertaistui vuosikymmenen aikana, vaikka osamaksukauppojen osuus kestotavaroiden kulutuksesta ei varsinaisesti noussutkaan. Aineisto tukee myös niitä näkemyksiä, että osamaksu oli maksutapojen joukossa melko kallis. Tutkimus vahvistaa osaltaan aikaisempia tuloksia osamaksuluoton aktiivisimmista käyttäjistä, joita olivat matalapalkkaiset työntekijät.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

Osamaksu, luottoyhteiskunta, kulutusluotto, velkaantuminen, kuluttaja, kotitalous

Sisällysluettelo

Johdanto	4
Tutkimuskysymys	5
Keskeiset käsitteet.....	7
Luottoyhteiskunta	7
Kulutushyödyke	8
Kulutusluotto	9
Osamaksu	10
Kotitalous	12
Velkaantuminen ja säästäminen	13
Tutkimuksen lähtökohta ja rajaus	14
Tutkimuksen lähtökohta.....	14
Rajaus	15
Aiempi tutkimus, aineisto ja metodit	16
Aiempi tutkimus.....	16
Aineistot.....	18
Osamaksukaupan rahoitustilastot.....	19
Kotitaloustiedustelu.....	20
Metodista	22
Kuluttajapolitiikan ja luottomarkkinoiden historiallinen tausta Suomessa.	22
Kuluttajapolitiikasta.....	22
Luottomarkkinoiden historiallinen tausta	24
Osamaksukauppa luottomarkkinoiden osana	30
Osamaksukaupan kehitys tarkasteluajankohtana	32
Osamaksu rahoitustilastoissa	33
Osamaksukaupan rahoitustilastojen ja kulutusluottokannan suhteesta	36
Osamaksulla ostaneet	38
Osamaksukaupan maksajista.....	47
Osamaksukaupan hinnasta	49
Osamaksukaupan suosion kehityksestä.....	52
Osamaksukaupan tavaravalikoima.....	57
Johtopäätelmät.....	61
Lähteet ja kirjallisuus	64
Lähteet.....	64
Kirjallisuus.....	65
Liitteet	69

Johdanto

"Niinpä se näkyy tulleen konkurssiharava teidänkin katolenne", tuumaili muuan outokumpulaismies naapurin katolle ilmestyneestä TV-antennista 1960-luvun alkupuolella¹. Ei tuumailut välttämättä siksi, että televisio olisi ollut mahdottoman kallis laite. Syy oli pikemminkin se, että se ostettiin kaupalla, jonka hinta saattoi nousta huomattavan suureksi verrattuna käteisostajan hintaan. Konkurssiharvalla mies viittasi television tyypilliseen ostotapaan, osamaksuun.

Kestokulutushyödykkeiden massakulutus oli käynnistynyt Suomessa viimeistään 1960-luvulla. Uudenlainen kulutuksen ilmapiiri oli vallannut kansan. Koti alkoi rakentua television ympärille amerikkalaista esikuvaa seuraten. Muutto kaupunkeihin kasvatti palkkatyöstä ansionsa saavaa väestöä ja työviikot lyhentyivät vähitellen viisipäiväisiksi. Samalla lomat pidentyivät neljäviikkoisiksi. Vapaa-ajasta kasvoi kansalaisten arjen määrittäjä.²

Tavaraa oli myös saatavilla. Tavaratalot yleistyivät kaupungeissa. Suomalaisiin kotitalouksiin ilmestyi myös 1970-luvulla paljon uutta tavaraa. Perinteisten tavaroiden lisäksi oli tarjolla kasvava määrä uutuustuotteita. Radio ja televisio olivat jo tuttuja laitteita. Radiota kuunneltiin vuosikymmen alkuun tultaessa lähes joka kotitaloudessa. Televisiota katseltiin kolmessa kodissa neljästä. Sen sijaan väritelevisio ja levysoitin olivat vielä harvinaisuuksia. Kun 1970-luvun alkupuolella levysoittimia oli alle joka viidennellä ja väritelevisioita vain yhdellä sadasta vuosikymmenen loppuun mennessä tilanne oli muuttunut täysin toiseksi.³

Yhteistä levysoittimen ja väritelevisio hankinnalle oli se, että ne ostettiin usein osamaksukaupalla. Osamaksu ei ollut ainoa kulutusluottomuoto, mutta selvästi yleisin. Kohtalaisen yleisiä tililuottoja käytettiin elintarvikkeisiin ja vaatteisiin.

¹ *Luottotiedot osamaksukaupassa*, Radiokauppias 3/1962, s235.

² Heinonen 1998, 250-256; Kortti 2013, 155-156.

³ Kotitaloustiedustelu 1971; Kulutustutkimus 2003. *Kotitalouksien kestotavaroiden omistus 1966-2003*.

Luottokortti sen sijaan oli harvinainen. Ensimmäinen yleisluottokorttiyhtiö perustettiin Suomeen vasta 1966. Tätä ennen luottokortilla oli voinut ostaa lähinnä polttoainetta autoonsa. Osamaksulla arvioitiin hankittavan kuutisenkymmentä prosenttia kotitalouksien luotto-ostoista. Pankkilainat olivat kolmasosa ja tiliostot noin neljäsosa osamaksun määrästä. Nämä saattoivat osittain mennä myös päällekkäin.⁴

Osamaksukauppa oli yleistynyt 1950-luvun lopulla ja varsinkin televisio- ja radiotarvikkeiden kiihtyvä velkamyynti oli saanut monet varpaille. Osamaksukaupan kalliit osamaksuerät ja niiden takaisinmaksu tuottivat vaikeuksia monille. Yksityishenkilöiden velkaantuminen ei sinänsä ollut uusi asia suomalaisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi asumiseen liittyvää lainanottoa oltiin jo pitkään tuettu julkisen vallan taholta. Elinkeinotoiminnassa velkaantuminen oli hyväksyttävämpää eivätkä kulutusluottojen käyttöä pidettiin kuitenkin ainakin osittain merkinä kevytmielisyydestä, ja se herätti usein moraalista paheksuntaa.⁵

Tämän tutkimuksen motiivina on avata osamaksukaupan osuutta kestokulutushyödykkeiden kaupassa 1970-luvulla sekä tarkastella osamaksukaupan näkökulmasta kotitalouksien kulutusta ja velkaantumista. Tutkimus edustaa empiiristä taloushistoriaa ja perustuu suurelta osin tilastoaineistoihin sekä aiheesta aiemmin tehtyihin tutkimuksiin.

Tutkimuskysymys

Tutkimukseni tarkoitus on kartoittaa empiirisesti kotitalouksien osamaksukaupan laajuutta 1970-luvulla. Tutkimuksessa tarkastelen osamaksukaupan kehitystä kestokulutushyödykkeiden hankintamuotona, mutta myös kansantalouden osana. Keskiössä on kuluttaja, jota tarkastelen kotitalouden näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa osamaksua käsitelläänkin erityisesti kulutusluottomuotona. Tuotannollisiin

⁴ Aurejärvi 1986, 207.

⁵ Esim. Mutttilainen 2002, 85-85; Ruonavaara 1988.

tarkoituksiin tehdyt osamaksuhankinnat jätän siten tarkasteluni ulkopuolelle. Tutkimuksella pyrin saaman kuvaa sekä osamaksukaupan kehityksestä kokonaisuutena, että osamaksukaupan rakenteesta ja sen muutoksista 1970-luvulla.

Tutkin osamaksukauppaa sille tyypillisimpien kestokulutushyödykkeiden kulutuksen perusteella. Tutkimus keskittyy seuraavien kysymyksiä ympärille:

- Millainen rooli osamaksukaupalla oli kansatalouden näkökulmasta? Millainen rooli sillä oli muiden hankintatapojen rinnalla?
- Kuinka laajaa osamaksukauppa oli tarkasteluajanjaksona ja miten se kehittyi suhteessa kotitalouksien muuhun luotonkäyttöön?
- Ketkä olivat osamaksun käyttäjiä ja millainen oli osamaksukaupan hinta käteisostoon verrattuna?
- Mitä osamaksulla ostettiin? Muuttuiko tavaravalikoima 1970-luvuilla?

Ensimmäinen kysymys on eräänlainen yleiskatsaus osamaksun käytön laajuuteen. Samalla se johdattelee koko näkökulman mielekkyyteen. Osamaksu oli selvästi yleisin kulutusluottomuoto ja sitä käytettiin kaikissa väestöryhmissä. Tähän kysymykseen vastaan yhdistämällä aiempaa tutkimusta ja tilastoja. Osamaksukauppaa tilastoitiin 1970-luvulla aikasarjoina osana koko kansantalouden luottokantaa.

Sen lisäksi, että kuvaan osamaksukaupan ja luottokaupan kehitystä osana koko kansantaloutta, esittelen tulkintoja osamaksukaupan laajuudesta. Osamaksukaupan tilastointia voisi sanoa värikkääksi ja yleiskuvan saaminen vaatii keskenään melko heikosti vertailukelpoisten tilastojen yhdistelyä. Osa tilastoista kertoo paremmin osamaksukaupassa kulkeneista rahavirroista eli kuinka paljon absoluuttisesti osamaksukauppaan käytettiin rahaa. Toisista taas ilmenee osamaksun merkitys esimerkiksi eri tavaralajien kaupassa. Keskeinen kysymys liittyy osamaksun suosioon eli kuinka paljon sitä käytettiin hankintamuotona. Kasvoiko osamaksun suosio vai pysyikö se muuttumattomana? Minkälaiset tekijät vaikuttivat osamaksun käyttöön? Jo 1960-luvulla puhuttiin osamaksukaupan kalliista hinnasta ja sen aiheuttamista ongelmista niille, joilla oli syystä tai toisesta vaikeuksia maksaa maksueriään takaisin. Kulutusluottoja onkin pidetty kotitalouksien ylivelkaantumisen kannalta paljon ongelmallisempina kuin paljon suurempien asuntoluottojen. Pyrin vertailemaan

1970-lukua sitä seuranneisiin vuosikymmeniin, kun puhe ylivelkaantumisesta ja maksuhäiriöistä tuli tavallisemmaksi.⁶

Kolmas kysymys keskittyy osamaksun käyttäjiin. Kulutusluottojen käyttäjäkunnasta on tehty laajasti tutkimuksia. Vahvasti säännöstelltyjen kulutusluottojen aikakaudella osamaksuja joutuivat käyttämään ne, joilla ei ollut käteistä tai mahdollisuutta pankkilainoihin vaadittuun ennakkosäästämiseen. Osamaksun tyypilliseksi käyttäjäksi on siten noussut usein matala- tai keskipalkkainen palkansaaja. Mielenkiintoinen kysymys on sekin, käyttivätkö osamaksulla suhteellisesti eniten ostavat myös eniten rahaa osamaksukauppoihin.

Neljäs kysymys liittyy tuotteisiin, joita osamaksulla ostettiin. Selvitän, millainen oli tavarajakauma osamaksukaupan suhteen vuosikymmenen aikana ja tapahtuiko siinä muutoksia. Erityisesti juuri uuden viihde-elektroniikan näkökulmasta asia on mielenkiintoinen. Pyrin tarkastelemaan, muuttiko uusien stereolaitteiden tai väritelevision tulo osamaksukaupan luonnetta.

Tässä tutkimuksessa en tarkastele velkaantumisen aiheuttamia ongelmia, vaikka ne ajankohtaisia jo 1970-luvulla olivatkin.

Keskeiset käsitteet

Luottoyhteiskunta

Luottoyhteiskunta on käsite, jota tutkimuskirjallisuudessa alettiin käyttää 1980-luvulta lähtien. Luottoyhteiskunnalla viitataan kulutusyhteiskunnan uuteen vaiheeseen, missä kulutus tapahtuu yhä voimakkaammin velkarahan avulla. Termillä korostetaan erityisesti kulutusluottojen käytön lisääntymistä.⁷

Muttilaisen mukaan käsitteellä pyrittiin aluksi kuvailemaan kulutusluottojen käytön voimakasta lisääntymistä länsimaissa toisen maailmansodan jälkeen. Näin se

⁶ Tala et al. 1988, 2.

⁷ Muttilainen 2002, 2-3.

liittyy tiukasti kulutusyhteiskunnan käsitteeseen, jolla on viitattu kulutukseen ja sen hallintaan.

Luottoyhteiskunnan käsite on myöhemmin laajentunut kattamaan velkaantumisen liittyvät haitalliset ilmiöt ja niiden hallintaan liittyvät yhteiskuntapoliittiset toimenpiteet. Tämän päivän luottoyhteiskunnassa erilaisten luottojen käyttö on tyyppinen piirre kotitalouksien taloudellisessa toiminnassa ja osalle myös velkojen aiheuttamat ongelmat ovat arkipäivää. Luottoyhteiskunnassa velka-asiat ovat siten yhä tiukemmin yhteiskuntapolitiikan kohde. Tässä tutkimuksessa tarkastelen luottoyhteiskuntaa luottojen käytön näkökulmasta. En käsittele velkaantumisen seurauksia, vaikka ajoittain viittaa esimerkiksi kuluttajansuojelullisiin seikkoihin.

Kulutushyödyke

Kulutushyödykkeellä tarkoitetaan kuluttajansuojalaissa sellaisia *tavaroita, palveluksia sekä muita hyödykkeitä ja etuuksia, joita tarjotaan luonnollisille henkilöille tai joita tällaiset henkilöt olennaisessa määrässä hankkivat yksityistä talouttaan varten*(Kuluttajansuojalaki 3§).⁸

Puhun jatkossa kulutustavaroista ja -tuotteista, jolloin tarkoitan niillä nimenomaan kulutushyödykkeitä. Tämä tutkimus lisäksi keskittyy kestäviin tavaroihin, sillä osamaksukauppaa käytiin lähes poikkeuksetta vain kestävillä hyödykkeillä. Siksi käytän ajoittain myös määritelmää kestokulutushyödyke.

Kulutushyödyke käsitteenä rajaa kuluttajansuojalaissa määritelmällisesti ulkopuolelleen kaikki ne kestävät tavarat, jotka on tarkoitettu muuhun kuin yksityiskäyttöön. Toisin sanoen sellaiset tavarat, jotka on ostettu elinkeinotoiminnan harjoittamiseen, eivät ole kulutushyödykkeitä. Niitä kutsun tässä tutkimuksessa tuotantotavaroiksi. Osamaksukaupan rahoitustilastot sisältävät sekä kulutus- että tuotantohyödykkeiden eriä, joten näiden erotteleminen on tässä tutkimuksessa erityisen tärkeää.

⁸ Bärlund 1976, 3.

Kulutusluotto

Luottokaupan käsitteistö on nykyään varsin sekava ja varsinkin erilaisia kulutusluottoja on tarjolla hämmästyttävissä määrin. Samalla kotitaloudella saattaa olla useita erilaisia kulutusluottoja maksettavanaan samanaikaisesti. Näiden lisäksi kotitaloudet mahdollisesti maksavat korkoja myös muista luotoista, joista ylivoimaisesti yleisin on asuntolaina.

Johanna Leskinen erittelee tutkimuskirjallisuuden pohjalta muutamia kulutusluottojen käyttöön liittyviä tyypillisiä ja melko vakiintuneita piirteitä. Ylipäänsä luottoja käytetään yleisesti tasaamaan kotitalouksien tulotasoa eri elämänvaiheiden yli. Keskeisenä luotonkäytön kohteena ovat olleet pääomahyödykkeet ja niistä yleisimpänä oma asunto. Itse kulutusluottojen käyttö on kohdistunut kestokulutushyödykkeiden hankintaan, jolla on pyritty erityisesti materiaalisen elintason kohoamiseen. Saavutetun elintason on sen sijaan riittänyt turvaamaan sosiaaliturvajärjestelmä.⁹

Kulutusluoton käsite on monimuotoinen ja se tulee avata tässä tarkemmin. Esimerkiksi Bärlund puhuu yksityisestä kulutuksesta, jossa vaihdanta toteutuu elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välillä. Tällöin yksityishenkilöiden keskinäiseen vaihdantaan käytetyt luottojärjestelyt eivät kuulu kulutusluototuksen piiriin.¹⁰

Tämä tulkinta sopii hyvin lainsäädännöllisen määritelmän osaksi. Kulutusluoton lakiperusta liitettiin kuluttajansuojalain seitsemänneksi pykäläksi vuonna 1986. Siinä kulutusluotolla tarkoitetaan *kuluttajalle kulutushyödykkeen hankkimista varten annettavaa luottoa, jonka antajana on myyjä tai palveluksen suorittaja itse taikka muu elinkeinonharjoittaja myyjän tai palveluksen suorittajan kanssa tekemänsä sopimuksen tai muun kuluttajien luotottamista koskevan järjestelyn perusteella.*¹¹

⁹ Leskinen 1988, 5-6.

¹⁰ Bärlund 1976, 3.

¹¹ Leskinen 1988, 7; Leskinen 1990, 4-5; Kuluttajansuojalaki.

Edelleen samassa laissa kulutusluotot jaetaan tililuottoihin ja kertaluottoihin. Tili-
luottoihin kuuluvat luonteeltaan jatkuvat luotot, kuten luottokorttiluotot. Kerta-
luottoihin luetaan esimerkiksi velkakirjalainat ja osamaksuluotot.

On kuitenkin huomattava, että kaikki osamaksuluotot eivät ole kulutusluottoja.
Näin on silloin, kun osamaksukaupalla hankitaan tuotannollisia tavaroita inves-
tointitarkoituksessa. Täten esimerkiksi rahoitustilastojen aikasarjoissa on eritel-
tynä paljon sellaista osamaksukauppaa, joka ei kuulu kulutusluottojen piiriin. Myö-
hemmin nähdään, että kyseisistä tilastoista ei yksiselitteisesti pystytä erottamaan
kulutusluottoja ja tuotannollisiin tarkoituksiin otettuja lainoja.

Kotitaloustiedustelussa kaikki haastatteluista saatu tieto on kuluttajakauppaa, jo-
ten tiedot luottomuotoisista hankintatavoista koskevat kulutusluottoja. Rahoitusti-
lastoista poikkeavasti kotitaloustiedusteluihin tilastoidussa osamaksukaupassa on
selvillä luoton käyttäjä (kotitalous). Näihin käsitteellisiin eroihin palaan tuonnem-
pana.

Osamaksu

Laki osamaksukaupasta määrittelee osamaksun seuraavasti:

*Osamaksukaupalla tarkoitetaan tässä laissa sellaista irtaimen esineen kaup-
paa, jota koskevan sopimuksen mukaan hinta suoritetaan maksuerissä, joista
yksi tai useampi erääntyy sen jälkeen, kun esine on luovutettu ostajalle, ja jossa
myyjä on pidättänyt itselleen joko oikeuden esineen takaisin ottamiseen, jos os-
taja laiminlyö hänelle sopimuksesta johtuvan velvollisuuden täyttämisen,
taikka omistusoikeuden esineeseen siihen asti, kun joko koko hinta tai ainakin
määrätty osa niistäkin maksueristä, jotka erääntyvät esineen luovuttamisen
jälkeen, on suoritettu (Laki osamaksukaupasta 18.2.1966/91, 1§.)*

Osamaksukauppa on tavaraan sidottu luotto, jossa myyjä voi ostajan laiminlyötyä
sopimuksen ottaa tavaran takaisin. Osamaksukaupan ohella muut kulutusluotto-
muodot olivat 1970-luvulla lähinnä pankkilaina, tiliosto tai luottokorttikauppa.

Osamaksu erosi muista luottomuodoista usein pidemmän takaisinmaksuajan muodossa. Tili- ja maksukorttivelat lyhennettiin pääsääntöisesti alle kahdessa kuukaudessa. Erillisten kulutusluottojen takaisinmaksujärjestelyt olivat pankin ja lainanottajan välinen asia. Osamaksukaupassa koko tuotetta ei edellä olevan määritelmän mukaisesti ostettu velaksi, vaan osa tuotteen hinnasta maksettiin käsirahana kaupanteon yhteydessä. Valtioneuvosto säänteli käsirahanvähimmäismäärän erillisin asetuksin ja se vaihteli tuotteiden mukaan. Kaikki osamaksukauppa ei ollut sääntelyn kohteena vaan tietyt tavararyhmät kullakin hetkellä. Yksi sääntelyn keinoista oli siten myös ottaa uusia tavararyhmiä sääntelyn piiriin. Bärlundin tutkimuksessa tyypillisille osamaksukaupalla ostettaville kestotavaroille käsirahan vähimmäismäärä oli 20–60 prosenttia.¹²

Mielenkiintoinen yksityiskohta juuri osamaksun kohdalla oli se, että kulutushyödykkeiden kauppiat myönsivät osamaksuluottoja myös itse. Tämä tarkoitti sitä, että läheskään kaikki tehdyt osamaksukaupat eivät näy rahoitustilastoissa. Nämä vähittäiskaupan omat osamaksuluotot rahoitettiin pääsääntöisesti Osuuspankin, Postipankin tai Säästöpankkien vekseliluottoina.

Tutkimuksen kannalta ongelmallista on se, että näistä vekseleistä ja niiden määrästä on vain arvioita. Arviot perustuvat autokaupasta saatuihin jakaumiin, joiden perusteella on tehty oletuksia myös muiden kestokulutushyödykkeiden osamaksukaupan jakaumista. Arvioiden mukaan rahoitusyhtiöt rahoittivat osamaksukauppoista hieman yli puolet ja vähittäiskaupat itse loput.¹³

Sen sijaan kotitaloustiedustelussa on kerättyä pelkästään yksityishenkilöiden tekemät osamaksukaupat, joihin elinkeinonharjoittajat eivät kuulu. Kotitaloustiedustelujen tulisi myös lähtökohtaisesti sisältää sellaiset osamaksukaupat, joita rahoitustilastoissa ei näy. Kotitaloustiedustelun käyttö tilastolähteenä ei sekään ole ongelmatonta.

¹² Bärlund 1976, 68; Leppänen et al. 1973, 5.

¹³ Leppänen et al., 25-26.

Kotitalous

Vuoden 1976 kotitaloustiedustelussa kotitalous määritellään tilastoyksikkönä yhden tai useamman henkilön yhteisöksi, joka pääsääntöisesti asuu yhdessä, ja jolla on kokonaan tai osittain yhteinen ruokatalous. Kotitalouden jäsen on myös sellainen henkilö, joka ei työnsä tai muun esteen vuoksi pysty asumaan muiden jäsenten luona.

Kotitaloudeksi ei luettu asuntoloissa tai esimerkiksi erilaisissa laitoksissa asuneita ihmisiä. Jotkut heistä tosin saattoivat kuulua kotitalouteen, mikäli asuivat kotitalouden yhteydessä vaaditun minimiajan, joka oli 15 vuorokautta kuukaudessa tai kuusi kuukautta vuodessa.¹⁴

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kotitalouksia ensisijaisesti sosioekonomisen aseman perusteella. Kotitalouden aseman määrää sen päämies, joka on kodin toimeentulosta pääasiallisesti vastuussa oleva henkilö.

Myöhemmin puhun kotitaloudesta ja kuluttajista päällekkäin. Nämä tarkoittavat tässä tutkimuksessa oikeastaan samaa asiaa. Kuluttaja on kotitalouden toimija ja tämän tutkimuksen tarkastelut käydään kotitalouksien näkökulmasta. Tämä aiheuttaa myös sen, että tarkastelut ovat luonteeltaan yleisluontoisia. Kotitaloudessa voi sinänsä olla erilaisia yksilöitä, vaikka päämies tiettyä ammattiryhmää edustaisikin.

Vuoden 1976 kotitaloustiedustelussa kotitaloudet luokiteltiin päämiehen aseman perusteella kolmeen pääryhmään: yrittäjät, palkansaajat ja ammatissa toimimattomat. Myös vuoden 1971 tiedustelun toteutettiin tämä sama jako, mutta luokkien sisällöt hieman poikkesivat toisistaan.

¹⁴ Kotitaloustiedustelu 1976 I osa, 7.

Velkaantuminen ja säästäminen

Luottokaupan käyttöön liitetään usein kuluttajan mahdollisuus tasoittaa kulutustaan eri elämänvaiheisiin. Velallinen hyötyy silloin, kun hän kykenee siirtämään taloudellisia resurssejaan elinvaiheiden välillä päätyttä kuitenkaan velkaongelmiin. Toisaalta hyödykkeen myyjä kiinnostuu tarjoamaan palvelujaan luotolla, sillä se mahdollistaa laajemman ostajapiirin, kun ennakkosäästämiseen kykenemättömät pääsevät velan avulla osaksi kulutusta. Tavarain tai luoton myyjälle saattaa myös tulla houkutus ansaintaan luottokaupan koroilla.¹⁵

Säästäminen –tai velkaantumisen välttäminen– pysyi pitkään moraalisenä hyveenä suomalaisessa yhteiskunnassa. Muttilainen puhuu rahankäyttöilmapiiristä, joka oli Suomessa pitkään melko konservatiivinen. Hänen mukaansa suomalaiset olivat pitkään varovaisuussäästäjiä, joka tarkoitti rahan laittamista 'sukan varteen' pahojen päivien varalle.¹⁶

Kulutusyhteiskunnan laajenemisen myötä velan ottaminen kulutushyödykkeiden hankkimista varten alkoi muuttua asenteissa hyväksyttävämmäksi. Muutos ei ollut äkillinen. Vaikka velkaantuminen sinänsä vähitellen hyväksyttiin, velka ei silti saanut johtaa taloudellisiin ongelmiin. Täten moralismi oli vain hieman muuttanut muotoaan. Asenteiden muuttumisen on nähty usein tapahtuneen 1980-luvulla, kun kotitalouksien säästämisaste lähti laskuun epätavallisesti noususuhdanteen aikana. Laskuun kuitenkin vaikutti todennäköisemmin luottosäännöstelyn vapauttaminen kuin yhtäkkäinen asennemuutos. Rahankäyttöilmapiiri olisi siis voinut yhtä hyvin sallia iloiset kulutusjuhlat jo 1970-luvulla, jos säännöstelystä olisi jo tällöin luovuttu.¹⁷

Tässä tutkimuksessa säästämisellä tarkoitetaan ennen kaikkea sellaista ennakkosäästämistä, joka mahdollisti kestotavaroiden ostamisen ilman luotonottoa.

¹⁵ Muttilainen 2002, 48-49.

¹⁶ Muttilainen 2002, 16.

¹⁷ Muttilainen 1991, 30-43.

Tutkimuksen lähtökohta ja raja

Tutkimuksen lähtökohta

Tavaroiden kuluttamisesta oli tullut 1960-luvulla yhä olennaisempi osa suomalaista arkea. Rakennemuutoksen ja palkkaväestön lisääntymisen johdosta ihmisillä oli yhä enemmän rahaa käytettävänä. Tämä näkyi erityisesti kestokulutustavaroiden lisääntyvänä kulutuksena. Kestotavaroiden osuus yksityisestä kulutuksesta kasvoi samaan aikaan, kun niin sanottujen välttämättömyshyödykkeiden osuus väheni. Elintarvikkeiden, juomien ja vaatteiden osuus kulutuksesta puolittui 1950-luvun alun 60 prosentista 1980-luvun alun 30 prosenttiin. Kulutusluottojen käytön yleinen käyttökohde olivat juuri uudet kestokulutushyödykkeet ja edelleen 1960-luvulta alkaen merkityksellisemmäksi noussut materiaalsen elintason kohottaminen kuluttamisen avulla.¹⁸

Mielenkiintoni osamaksukaupan tutkimiseen heräsi, kun tutkin musiikin kotiäänittämistä 1970-luvun Suomessa. Huomasin, että huomattava osa uudenlaisista viihde-elektroniikan laitteista, joilla musiikkia äänitettiin ja kuunneltiin, ostettiin osamaksulla. Havaitsin myös, että tutkimusta kulutusluotoista ja osamaksusta oli hyvin vähän.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on avata kulutusluottojen ja osamaksukaupan käyttöä taloushistoriallisessa mielessä. Vaikka taloushistoriallista analyysia on aiemmissakin tutkimuksissa ollut, sen rooli on ollut toissijainen. Tutkimukset ovat olleet pääsääntöisesti oikeustieteen, taloustieteen ja kulutustutkimuksen piirissä. Näkökulmansa vuoksi tutkimukset ovat olleet poikkileikkaavia, eikä historiallista analyysia oikein ole ollut. Lisäksi tutkimus on ollut hajanaista, joten yleiskuvan muodostamiseen pyrkiminen on mielestäni perusteltua.

¹⁸ Leskinen 1988, 6; Tilastokeskus(<http://www.stat.fi/tup/suomi90/heina-kuu.html>, 16.4.2016)

Rajaus

Tutkimukseni rajaus perustuu osittain tilastomateriaalin saatavuuteen. Kaikista kulutusluottomuodoista osamaksusta on saatavilla seikkaperäisempää aineistoa. Toiseksi osamaksukauppa oli merkittävin luottomuotoinen hankintatapa, selvästi suositumpi esimerkiksi luottokortteihin verrattuna. Pääajatukseni on se, että osamaksukauppaa tarkastelemalla saan myös kokonaiskuvan suomalaisten kulutusluottojen käytöstä.

Ajallisen rajauksen taustalla on myös aineiston riittävä saatavuus. Osamaksukaupan rahoitusta on tilastoitu vuosittaisina aikasarjoina 1970-luvun alusta saakka ja lisäksi samalta vuosikymmeneltä on löydettävissä joitakin poikkileikkaustutkimuksia.

1970-luku oli myös viimeinen selkeästi osamaksukaupan hallitsema vuosikymmen. Vaikka osamaksu säilytti korkean suosionsa vielä 1980-luvulla, Muttilaisen mukaan käyttö alkoi vähentyä 1980-luvulla ainakin suhteessa muuhun luottojen käyttöön. Tällöin luottojen säännöstelystä luovuttiin ja kulutusluottovalikoima kasvoi toisenlaisiin mittasuhteisiin.¹⁹

Sen lisäksi, että tilastomateriaalia ja aineistoa on kohtalaisen hyvin saatavissa koko vuosikymmenen ajalta, 1970-luvulla on muitakin hyviä puolia tutkimuksen kannalta. Korkotaso pysyi sangen tasaisena koko ajan, joten sen vaikutuksia itse kulutusluottokauppaan ei tarvitse erikseen huomioida. Lisäksi 1970-luvun tekee mielenkiintoiseksi myös vaihtelevat taloussuhdanteet ja niiden vaikutukset kulutuskyntään ja kulutusluottojen käyttöön.²⁰

¹⁹ Muttilainen 1991, 29.

²⁰ Muttilainen 2002.

Aiempi tutkimus, aineisto ja metodit

Aiempi tutkimus

Kulutusluottoja ja velkaantumista on tutkittu melko vähän. Vesa Muttilaisen mukaan kulutusluototuksen (massarahoitus) vähäinen tutkimus on jäänyt kahden muun kulutusyhteiskunnan perusinnovaation, massatuotannon ja massamarkkinoiden, jalkoihin. Sen on nähty kuuluvan liiaksi taloustieteen kenttään, jolloin muilla tieteenaloilla kysymykseen ei ole ehkä uskallettu tai haluttu perehtyä. Toisaalta luottokentän on nähty olevan niin hajanainen, että sitä on katsottu liian vaikeaksi tutkia.²¹

Suomessa kulutusluottoja, osamaksukauppaa ja velkaantumista on tutkittu jo ainakin 1960-luvulta lähtien, mutta tutkimukset ovat melko hajallaan eri tieteenalojen kirjoissa. Varhaisimmat tutkimukset olivat luonteeltaan juuri taloustieteellisiä. Tutkimusten peruslähtökohta oli nostaa esiin osamaksukaupan merkitystä kansantalouden kannalta. Antero Giers tutki osamaksukaupan kansataloudellisia vaikutuksia amerikkalaisten kokemusten valossa vuonna 1959.

Seuraavan vuosikymmen alussa Timo Helelä käsitteli osamaksukauppaa kokonaisvaltaisemmin tutkimuksessaan *Katsaus osamaksukauppaan ja sen sääntelyyn*. Vuonna 1964 Markku Puntila kirjoitti tutkimuksen *Osamaksukaupasta ja sen tilastoinnista Suomessa*. Näissä kummassakin tutkimuksessa pyrittiin tekemään arvioita osamaksukaupan todellisesta määrästä, mutta tuolloin tilastot olivat varsin puutteellisia. Kumpikin katsaus kuului Suomen pankin julkaisuihin ja niillä oli talouspoliittinen motiivi, sillä osamaksukaupan sääntely oli merkityksellistä erityisesti ulkomaankaupan tasapainon kannalta.²²

Ensimmäinen laajempi kokonaisselvitys osamaksukaupasta oli 1973 ilmestynyt Tilastokeskuksen julkaisema *Osamaksukauppa ja sen säätely Suomessa 1969–1972*. Tässä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään luottokaupan todellista määrää ja osamaksukaupan erilaisten sääntelykeinojen vaikutuksia kestokulutushyödykkeiden

²¹ Muttilainen 2002, 18-24 ja Calder 1999 9-16.

²² Helelä 1960.

kysyntään ja siten koko kansantalouteen kauppataaseen näkökulmasta. Osamaksukaupalla oli tässä tutkimuksessa kuitenkin laajempi merkitys kuin omassa tutkimuksessani, eikä siinä eroteltu tuotantotavaroita kulutustavaroista.

Myöhemmin samalla vuosikymmenellä kulutusluottojen käytöstä kokonaiskuvaa pyrki luomaan Kai Bärlund vuoden 1975 tutkimuksessaan *Tietoja kulutusluotoista*. Bärlundin tutkimuksessa oli kysymys nimenomaan kulutusluotoista aiemmin kuvatussa merkityksessä. Tutkimus oli sinänsä merkittävä, sillä se liittyi tulevan kuluttajansuojalain valmisteluun. Tähän tutkimukseen tulen viittaamaan jäljempänä useasti ja käytän sitä oman tutkimukseni tulosten vertailukohtana.

Varsinaiset yhteiskunnalliset velkatutkimukset alkoivat Suomessa 1980-luvulla kuluttaja-asian keskuksen ja oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen hankkeissa. Ne liittyivät luottojen markkinoinnin ja kotitalouksien luottokannan voimakkaaseen kasvuun. Pulkkinen mukaan kotitalouksien kulutusluottojen käyttö räjähti kasvuun 1980-luvun alussa.²³

Näiden hankkeiden pohjalta julkaistiin Johanna Leskisen *Kulutusluottojen käyttö Suomessa (1988)* sekä *Kulutusluottojen käyttö ja maksuhäiriöt* (Pulkinen, Tala ja Junttila) ja *Aineistoa kulutusluotoista* (Tala, Mäkipää ja Pulkinen). Vesa Muttilainen jatkoi vastaavilla tutkimuksilla 1990-luvun alussa. Mainitut tutkimukset jättävät kuitenkin aukkoja oman tutkimukseni kannalta, sillä 1970-puolivälin jälkeen osamaksukaupasta ei ole kokoavia tutkimuksia. Siten koko 1970-lukuun sijoittuvaa kattavaa analyysia ei ole.

Kansainvälisesti kulutusluottojen käytön yhteiskunnallisen tutkimuksen uranuurtajana pidetään David Caplovitzia. Hän selvitti sosiologisessa tutkimuksessaan 1960-luvun alun amerikkalaisperheiden kulutusluottojen käytön ja maksuvaikeuksien aiheuttamia sosiaalisia ongelmia Yhdysvaltaisessa kontekstissa. Caplovitzin mukaan osamaksukauppa oli ongelmallinen varsinkin vähävaraisten kannalta. Tut-

²³ Pulkinen et al., 1987, 1; Muttilainen 2002, 71.

Muttilainen toisin on sitä mieltä, että 1980-luvun velkabuumi alkoi vasta aivan vuosikymmenen lopulla ja että todellisuudessa kulutusluotonoton kasvu oli hitaampaa kuin 1970-luvulla

kimuksen lähtökohtana oli se, että yhteiskunnallisen arvostuksen vuoksi köyhemmät kansanryhmät olivat 'pakotettuja' hankkimaan samoja tavaroita kuin varakkaampi väestö. Täten heidän asemansa kuluttajakansalaisina oli huomattavasti heikompi. Köyhällä oli vähemmän rahaa, mutta hänen oli maksettava tuotteistaan enemmän. Tämä johti velkaongelmien kasautumiseen köyhemmille väestöryhmille.²⁴

Caplovitzin kanssa hieman samaa tutkimusperinnettä edustaa Marja-Terttu Kamin sen pro gradu-tyo *Osamaksulisä kestohyödykekaupassa* vuodelta 1973 sekä Aila Heikkilän opinnäyte *Osamaksuluoton vaikutus ammattityöläisperheen kulutustasoon ja kotiuspääoman muodostukseen* vuodelta 1965. Kaminen tutki kodinkoneiden kaupan hintaeroa, ns. osamaksulisää, käteis- ja osamaksukaupan välillä.

Luotto-ongelmien lisääntyessä velkatutkimustenkin kirjo on lisääntynyt, mutta suoranaista historiallista tutkimusta kulutusvelkaantumisesta ei ole. Laajimmat suomalaisen kulutusluotonkäytön historiallista kehitystä sisältävät selvitykset lienevät Vesa Muttilaisen tutkimukset *Kohti luottoyhteiskuntaa* vuodelta 1991 ja *Luottoyhteiskunta* vuodelta 2002. Ne eivät tosin ole sinänsä taloushistoriallisia luonteeltaan, mutta sisältävät kuitenkin varsin laajan katsauksen kuluttajien velkaantumisen muodoista Suomessa.

Aineistot

Tutkimukseni koostuu pääasiassa tilastoaineistosta, joista keskeisimmät ovat osamaksukaupan rahoitustilastot ja vuosien 1971 ja 1976 kotitaloustiedustelut. Lisäksi käytän aineistona tarkasteluajankohtana tehtyä aikalaistutkimusta kulutusluottojen käytöstä. Yleisen taloudellisen tilanteen taustoittamiseksi käytän myös tilastokeskuksen kokoamia verkkomateriaaleja kuten esimerkiksi kansantalouden tilinpidon historiallisia aikasarjoja.

²⁴ Caplovitz 1967.

Tilastolliset aineistot ovat tutkimuskysymyksen näkökulmasta hieman toisistaan poikkeavia, joten niiden luonne ja käsitteistö vaativat tässä hieman täsmennystä.

Osamaksukaupan rahoitustilastot

Keskeisin osamaksukauppaa tarkastellut tilasto oli rahoitustilasto, johon osamaksukauppa otettiin osaksi vuodesta 1960 lähtien. Aluksi rahoitustilastoa julkaisi Suomen pankki. Vuonna 1970 se siirrettiin Tilastokeskuksen julkaisuksi.

Osamaksukaupan rahoitustilastoja julkaistiin tilastokeskuksen sarjassa Rahoitus (RT, Rahoitus. Tilastotiedotus/ Tilastokeskus). Rahoitustilastoihin koottiin kaikki osamaksukaupan rahoitusyhtiöiden tekemät osamaksusopimukset²⁵. Vain pieni osa rahoitusyhtiöistä ei kyennyt tilastoimaan osamaksusopimuksiaan tilastonlaatijan vaatimalla tavalla. Lisäksi osamaksukaupan rahoitustilastoihin ei kirjattu vähittäiskaupan itse rahoittamia osamaksukauppoja. Mikäli vähittäiskauppa rahoitti osamaksukaupan pankkivekselillä, se kirjattiin luottokantatilastoon vekselin myöntäjän perusteella. Niitä myönsivät pääasiassa Postipankit, Säästöpankit sekä Osuuspankit.²⁶

Vuonna 1973 tehdyssä Tilastokeskuksen tutkimuksessa arvioitiin, että vähittäiskauppa rahoitti lähes puolet kaikista kaupoista, joten rahoitustilastoista saatu osamaksukaupan määrä ei vastaa lähellekään todellisuutta. Arvio perustui autokaupan samaan rahoitusjakaumaan, joka tuolloin tiedettiin. Näitä suhteita käytettiin suoraan saman suuruusina arvioitaessa muiden kestävien kulutustavaroiden osamaksukaupan suuruutta.²⁷

Rahoitustilastoissa ilmoitettiin kuukausittain rahoitusyhtiöille myönnettyt limiitit, siirrettyjen sopimusten määrä, ostajan velka kuukauden lopussa, saadut osamaksuerät, asiakasyhtiöille palautetut sopimukset ja vuoden aikana asiakasyrityksille

²⁵ Rahoitusyhtiöitä oli useita. Vuoden 1971 rahoitustilastoissa oli seuraavien yhtiöiden myöntämät luottosopimukset: Asiakasluotto Oy, Osaluotto Oy, Osamaksu Oy, Peruspankki Oy, Ålands aktiebank Oy, Kauppiaitten maksukeskus Oy, Koneluotto Oy, Luottovalvonta Oy, Luottokassa Oy ja Moottorialan luotto Oy

²⁶ Leppänen et al. 1973, 45.

²⁷ Leppänen et al. 1973.

suoritetut maksut. Kaikki luvut ilmoitettiin rahamäärinä, joten osamaksusopimusten kappalemääristä ei niissä ollut tietoa.

Käytän tässä tutkimuksessa ensisijaisesti vuoden aikana rahoitusyhtiöille siirrettyjen sopimusten rahamääriä kuvaamaan yksinkertaisesti sitä, kuinka paljon rahoitusyhtiöille siirtyi tavara kauppiailta osamaksusopimuksia. Näihin sopimuksiin sisältyi ainoastaan ostajan velka, eikä se siten vastaa tavarankokonaishintaa. Tämä siksi, että ostaja maksoi osamaksukaupassa aina käteisrahan, jonka vähimmäismäärä oli suuressa osassa tuotteista asetuksin määritelty.

Kuukausittaisen tilastoinnin lisäksi rahoitustilastoissa julkaistiin vuosittainen koonti, jota käytän myös tämän tutkimuksen ensisijaisena aineistona. Tämä siksi, että osamaksukauppojen kuukausittainen vaihtelu oli hyvin suurta. Vaihtelu riippui esimerkiksi tuotteen luonteesta: moottoriajoneuvoja ostettiin eniten huhti–toukokuussa ja kodinkoneita joulumyynnin aikaan. Lisäksi valtiovallan suorittama osamaksukaupan luottoehtojen säätely aiheutti kausivaihtelua myyntimäärissä.²⁸

Koska rahoitustilastoissa on eriteltyä ainoastaan kaikkien osamaksusopimusten kokonaissummat, en voi suoraan markkamääräisistä vuosimuutoksista päätellä esimerkiksi kotitalouksien osamaksukauppojen suhteellisen määrän vuosimuutosta. Toisin sanoen kasvu rahoitustilastoissa ei välttämättä tarkoittanut kasvua osamaksukaupan suosiossa. Kasvu kestokulutushyödykkeiden myyntimäärissä tarkoitti automaattisesti rahoituksen kasvua, mikäli osamaksukauppojen suhteellinen osuus pysyi samana eli osamaksukaupat eivät välttämättä suhteellisesti lisääntyneetkään. Tutkimukseni yksi tarkastelukulma on juuri tämän vaihtelun tulkinta.

Kotitaloustiedustelu

Kotitaloustiedustelun tiedot koottiin kotitalouksilta otostutkimuksena useilla eri menetelmillä. Säännölliset viiden vuoden välein tehdyt tiedustelut oli aloitettu vuonna 1966. Toinen kotitaloustiedustelu julkaistiin vuonna 1971 ja kolmas 1976.

²⁸ Leppänen et al. 1973, 28.

Tässä tutkimuksessa analysoin vuoden 1976 tiedustelua ja vertailen tuloksia vuoden 1971 tutkimukseen tai oikeastaan Kaj Bärlundin siitä kokoamaan aineistoon. Vertailuun tuo haasteita tiettyjen luokittelujen eroavaisuudet, mutta palaan niihin tuonnempana.

Molemmissa kotitaloustiedustelussa kotitalouksilta kysyttiin muun muassa kesto-
kulutustavaroiden hankintatapoja. Vuoden 1976 tiedustelussa ilmoitettiin tiedot käteis-, osamaksu- ja tiliostojen suhteellista osuuksista. Lisäksi kullekin maksutavalle määriteltiin keskihinnat. Nämä tiedot jaoteltiin edelleen päämiehen sosioekonomisen aseman mukaan. Päämies määriteltiin kotitalouden toimeentulosta ensisijaisesti vastaavaksi henkilöksi.

Kotitaloustiedustelussa on lisäksi eriteltyä kotitalouksien tavarakohtaiset hankintamenot. Verrattuna kansantalouden tilinpitoon kotitaloustilaston tiedot yksityisistä kulutusmenoista olivat vuonna 1976 hieman yli kymmenen prosenttia pienemmät. Tämä johtui ennen muuta laskentatavasta, sillä kansantalouden tilinpidon yksityisiin kulutusmenoihin sisältyi myös esimerkiksi joitakin tuotannollisiin tarkoituksiin hankittuja tavaroita.²⁹

Kotitaloustiedustelujen tiedonkeruumenetelmistä johtuen niihin liittyy satunnaisvirheen mahdollisuus. Esimerkiksi sellaiset tavarat, joita on ostettu oikein vähän saattavat korostua väärällä tavalla perusjoukon tuloksissa. Otan nämä mahdollisuudet huomioon omassa analyysissäni.

Käytän kotitaloustiedustelua aineistonani, sillä pyrin tutkimuksellani empiiriseen yleiskuvaukseen. Kotitaloustiedusteluiden perusteella on kovin vaikeaa saavuttaa kuvaa yksilöllisistä kulutustottumuksista. Koko kotitalouden käsitettä tai yksikköä on kansainvälisestäkin pidetty kovin problemaattisena. Kotitalouden käsitteen on nähty hämärtävän todellisia päätöksentekosuhteita ja myös erot kotitalouksien jäsenten ominaisuuksissa jäävät pimentoon.³⁰

²⁹ Kotitaloustiedustelu 1976 osa I, 20.

³⁰ Ahlqvist 2010, 164.

Heti ensimmäisestä kotitaloustiedustelusta lähtien kotitalouksista pyrittiin erottamaan käsitteellinen päämies, jonka perusteella taloudet pystyttiin lokeroimaan sosioekonomiseen asemaansa. Päämies-titteliin liittyi jo nimensäkin perusteella patriarkaalisia ulottuvuuksia. Kestokulutushyödykkeiden hankkimisen suhteen kotitalouksien päätöksenteko ei varmasti ollut yksipuolinen. Kotitalous ei myöskään yksikkönä anna yksittäisten kansalaisten hyvinvoinnista tarkkaa kuvaa. Erot kotitalouksien sisäisessä hyvinvoinnissa voivat olla hyvinkin suuria, jos taloudessa on vain yksi työssäkäyvä jäsen.³¹

Metodista

Tutkimukseni on empiirinen tutkimus. Tukeudun valmiina olevan tilastoaineistoon. En pyri teorianmuodostukseen. Tarkoituksena on saada yleiskäsitys tutkimuskohteen luonteesta tarkasteluajankohtana. Tutkimukseni perustuu olemassa olevan tilasto- ja tutkimusmateriaalin erittelyyn ja käytän kvantitatiivista analysointimenetelmiä osamaksukaupan kehityksen tarkastelussa.

Kuluttajapolitiikan ja luottomarkkinoiden historiallinen tausta Suomessa

Kuluttajapolitiikasta

Yhdysvalloissa kuluttaja oli nostettu yhteiskuntapoliittiselle agendalle 1930-luvun laman aikana, kun julkinen hallinto oli pakotettu kiinnittämään huomiota ihmisten ostovoiman turvaamiseen ja kysynnän ylläpitämiseen. Kuluttajan käsite alettiin julkisessa keskustelussa yhdistää kansalaisuuden käsitteen kanssa. Kansalaisen yhteiskunnalliseksi velvollisuudeksi tuli kulutuksen ylläpitäminen. Suomessa sama kehitys alkoi Ahlqvistin mukaan 1950-luvulla, kun kuluttamisen hallinta nostettiin

³¹ Ahlqvist 2010, 162-164.

talouspoliittiseksi kysymykseksi aikaisemman sosiaalipoliittisen lähestymistavan ohi.³²

Kuluttamisen hallinnasta oli siten 1960-luvulla tulossa tärkeä yhteiskuntapolitiikan väline, jolla katsottiin olevan elintärkeää kansantaloudellinen merkitys. Kuluttajien resurssit, käytettävissä olevat tulot ja erityisesti tasa-arvoiseen tulonjakoon vaikuttavat seikat haluttiin julkisen vallan ohjaksiin, sillä niillä katsottiin oleva kulutusta ja kulutusmahdollisuuksia ylläpitävä vaikutus.³³

Tätä ennen kuluttajapolitiikka oli ollut lähinnä välttämättömien perustarpeiden, ruuan ja vaatteiden, saatavuuden turvaamista. 1960-luvulla kuluttamista ryhdyttiin enenevästi säätelemään keynesiläisellä aktiivisella talouspolitiikalla, joka edesauttoi muunkin kuin välttämättömän kulutuksen edellytyksiä. Kulutuksesta itsestään tuli valtiovallan silmissä taloudellisesti tuottavaa. Myös puhe kuluttamisesta muuttui, kun siitä tehtiin taloudellisesti tarpeellinen ilmiö.³⁴

Ahlqvistin mukaan jo 1970-luvulla oltiin jo huolissaan kulutuksen hiipumisesta. Tuolloin tehtiin tutkimusta esimerkiksi väestörakenteen muutosten vaikutuksista juuri kestokulutushyödykkeiden kysyntään. Huolta aiheutti väestön ikääntyminen ja se, että perheenperustamisiässä olevilla perheillä oli jo ne tarvittavat kestävä tavarat, joita perheet tarvitsivat. Tämän pelättiin vähentävän kulutusta dramaattisesti.³⁵

Kulutustutkimusten avulla pyrittiin ennakoimaan kuluttajien käyttäytymistä ja niissä tapahtuvia muutoksia. Kotitaloustiedustelut olivat näissä tutkimuksissa keskeisessä roolissa. Meeri Saarsalmen vuoden 1972 tutkimuksen mukaan suomalaisen kuluttajan valinnat olivat ennakoitavissa melko selvästi demografisin perustein, mikäli tavara ostettiin käteisellä. Hänen mukaansa velaksi ostamisen mahdol-

³² Strasser at al, 37-58 ja 111-125.

³³ Ahlqvist 2010.

³⁴ Ahlqvist 2010, 270

³⁵ Ahlqvist 2010, 205-208.

lisuus kuitenkin muutti tilannetta. Tällöin sosioekonomisen aseman asettamien resurssien rinnalle nousivat entistä enemmän yksittäisten kuluttajien uudenlaiset tarpeet, halut ja asenteet.³⁶

Samalla, kun valtiovalta pyrki aktiivisesti tukemaan kotitalouksien kuluttamista, kansan riveissä suhtautuminen velkaantumiseen oli varauksellista. Bärlundin mukaan tällaiset ajatukset velaksi elämisen moraalittomuudesta elivät vielä 1970-luvulla. Edelleenkin useissa kirjoituksissa puhutaan suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillisestä etiikasta, joka ilmenee rationaalisina kulutustottumuksina, jotka kasvatuksen kautta siirtyvät edelleen uusille sukupolville. Rationaalisuus kuvaa tässä tapauksessa pelkistetysti materiaalisiin arvoihin kriittisesti suhtautuvaa, säästäväistä elämänsäntettä.³⁷

Luottomarkkinoiden historiallinen tausta

Suomessa laajat luottomarkkinat syntyivät kansainvälisesti katsottuna varsin myöhään 1950- ja 60-lukujen aikana. Niiden kasvu noudatteli kuitenkin samanlaista kehityskulkua kuin muuallakin. Tärkeimmät tekijät luottojen kysynnän lisääntymisen taustalla olivat taloudellista ja tuotannollista kasvua tukenut toimintaympäristö sekä erityisesti suotuisa reaaliensiokehitys ja uuden säännöllistä palkkaa ansaitsevan keskiluokan syntyminen.³⁸

Palkkatyön yleistyminen maalaisen elämäntavan korvaajana oli perusta, joka mahdollisti kulutusluottojen kysynnän voimistumisen. Reifnerin mukaan juuri palkkatyö kasvatti inhimillistä pääomaa, jonka avulla työntekijä pystyi käyttämään tulevia tulojaan pankkilainan avulla.³⁹

³⁶ Ahlqvist 2010, 207; Saarsalmi 1972, 100.

³⁷ Esim. Bärlund 1976, 33; Heinonen 1998; Wilska 2008, 33-50.

³⁸ Muttilainen 1991, 18-20 ; Kuusi 1961.

³⁹ Muttilainen 2002, 49; Reifner 1998, 12.

Maailmanlaajuisesti yksityisen kulutuksen kasvun taustalla on katsottu yleisellä tasolla olevan tekijöitä kuten palkkatyön, rahatalouden ja markkinoiden laajeneminen sekä taloudellista kasvua tukeva talouspolitiikka. Caplovitz jakaa kuuteen osaan luottomarkkinoiden laajenemiseen johtaneet ja luottojen käytön vakiintumiseen keskeisimmin vaikuttaneet tekijät yhdysvaltalaisten kokemusten valossa:⁴⁰

- 1) *Yleinen talouden ja tuotannon kasvu sekä työntekijöiden suotuisa reaaliensiokehitys*
- 2) *Kauppioiden ja rahalaitosten kiinnostus markkinoida luottorahaa suurelle yleisölle*
- 3) *Palkkatyön yleistyminen, säännöllistä palkkaa saavan keskiluokan nousu ja työelämän yleinen vakiintuminen*
- 4) *Kulutuksen merkityksen kasvu sekä kulutushalujen ja -tapojen muuttuminen keskiluokkaisen elämäntavan vaatimuksia vastaaviksi.*
- 5) *Omistusasumisen suosion lisääntyminen ja kodinomistuksen vaikutus muihin kulutushankintoihin*
- 6) *Velkaantumistarve, joka aiheutuu hankintatarpeiden ja ansiotulojen välisestä epätasapainosta eri elämänvaiheissa.*

Tämä jaottelu soveltuu Muttilaisen mukaan myös Suomen luottomarkkinoille. Keskeiseksi luottomarkkinoiden kasvun murroskohdaksi hän nostaa myös 1960-luvun 'suuren muuton', joka toi maaseudun ihmiset lähemmäksi monipuolisempia kulutusmahdollisuuksia.⁴¹

Todellisuudessa Suomi oli 1960-luvulla kotitalouksien velkaantumisasteeltaan ai-noastaan 60 prosentin tasolla. Nykypäivän 120 prosenttiin verrattuna taso oli vielä hyvin matala. Kuitenkin jo 1970-luvun lopulla velkaantumisaste oli korkeampi kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa, eikä mitenkään kaukana Länsi-Saksan tai jopa Yhdysvaltojen tasosta.⁴²

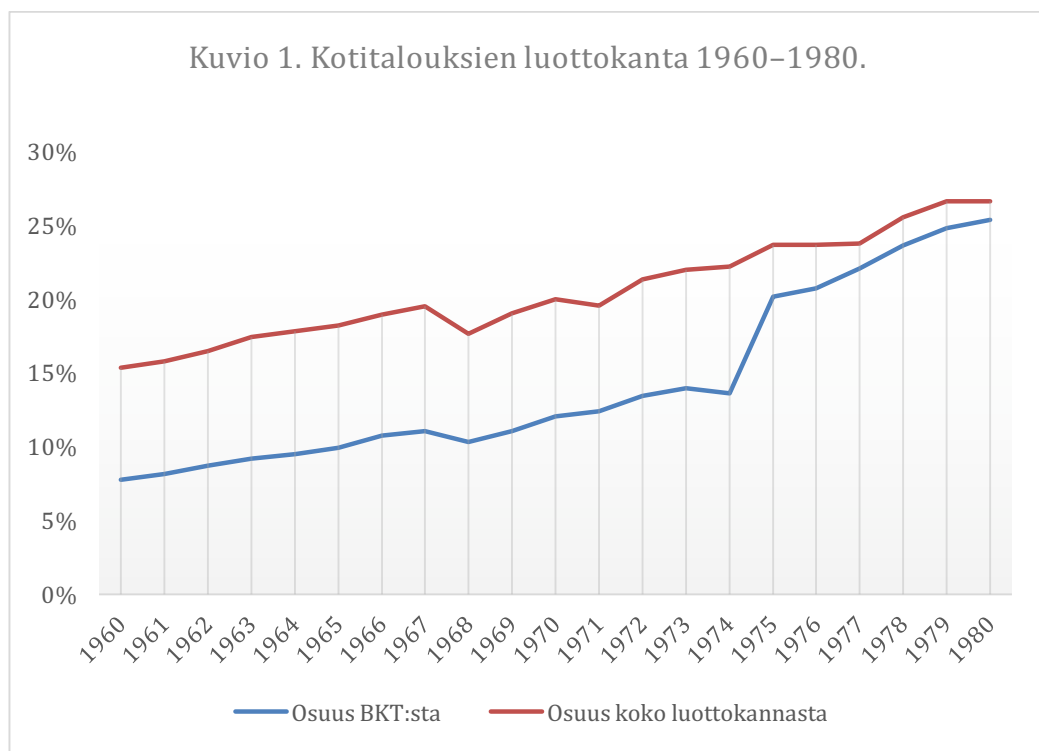
⁴⁰ Caplovitz 1986, 22-24.

⁴¹ Muttilainen 2002, 3.

⁴² Pulkkinen 1988, 9; Kotitalouksien velkaantumisaste 2000-2012.

Taloudelliseen kasvuun myötävaikuttaminen ja kulutuksen edellytysten tukeminen tulivat siis osaksi suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa viimeistään 1960-luvulla. Samanaikaisesti myös rahoituslaitokset havaitsivat mahdollisuuden tavoitella uudenlaisia tuottoja ja ryhtyivät tarjoamaan lainaa kotitalouksille kestokulutushyödykkeiden hankkimiseen.

Kuviossa 1 on esitetty kotitalouksien luottokannan kehitys vuosina 1960–1980. Luottokannan vuositarkastelussa muuttujana on vuoden lopussa oleva velan määrä. Vuositarkastelun lisäksi luottokantaa julkaistiin myös kuukausitasolla.

Lähde: Liitteet 1 ja 2

Kuvion pohjana olevat perustiedot on esitelty liitteissä 1 ja 2. Ne ovat osittain Vesa Muttilaisen vuoden 2002 tutkimukseen koostamia tietoja. Hänen mukaansa tietojen luotettavuuteen sisältyy pieniä varauksia, sillä luottokannan tilastointi on pysynyt suhteellisen muuttumattomana vasta vuodesta 1975 lähtien. Juuri vuoden

1975 hyppäys BKT-osuudessa ilmeisesti johtuu osittain tästä, sillä muussa aineistossa siihen ei ole suoranaisesti näyttöä.

Kuviosta nähdään, että kotitalouksien luottokanta kasvoi lähes koko ajanjakson ajan. On syytä huomata, että kotitalouksien luotot kasvoivat erityisesti suhteessa koko talouden kokoon. Kahdenkymmenen vuoden aikana tämän suhteellisen osuuden kasvu oli kolminkertainen. Kuviosta voi myös havaita luotonkysynnän suhdanneherkän luonteen. Riippuen taloudellisen suhdanteen suunnasta luotot kasvavat tai pienenevät itse suhdannetta jyrkemmin, jolloin kasvu ei ole aivan tasaista.

Muttilaisen mukaan kotitalouksien luottokannan kasvu hidastui melko huomattavasti kuviossa 1 esitetyn ajanjakson jälkeen 1980-luvulla. Huomio on päinvastainen sen käsityksen kanssa, että 1980-luvulla vietettiin ennennäkemätöntä kulutusjuhlaa ja ylivelkaannuttiin. Virheellisen mielikuvan saattoi hänen mukaansa aiheuttaa velkaongelmien nouseminen julkiseksi puheenaiheeksi 1980-luvulla ja toisaalta aivan vuosikymmenen lopun luottokannan räjähdysmäinen kasvu. Muttilainen mainitsee myös, että nopeammasta kasvusta huolimatta 1970-luvulla kotitalouksien luottojen absoluuttinen määrä oli vielä sen verran matala, että sillä oli 'pelivaraa' kasvaa ylikuumentumatta.⁴³

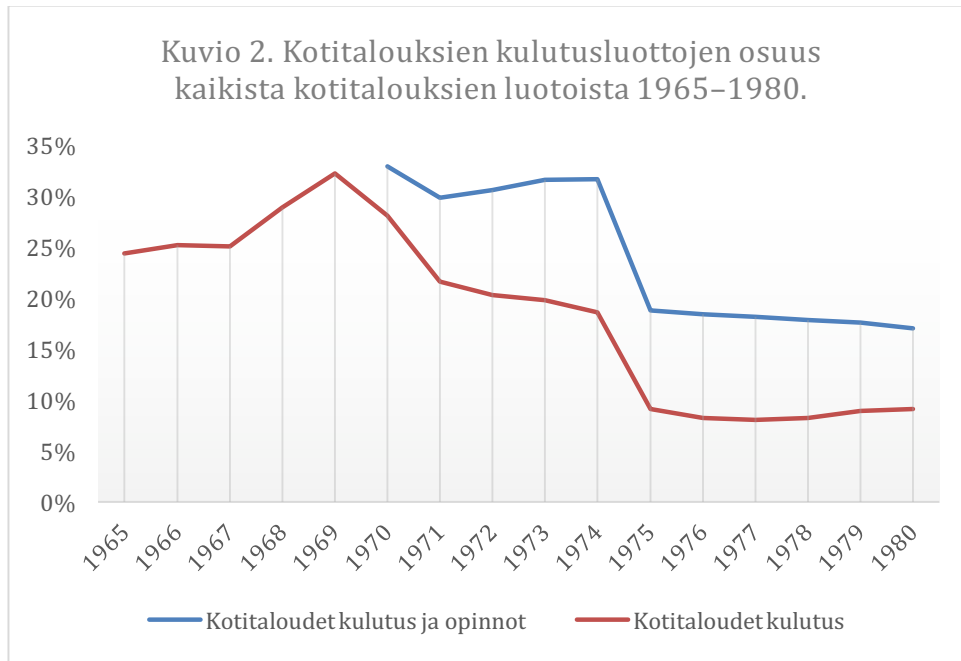
Vaikka kotitalouksien luottokanta kasvoi jatkuvasti, varsinainen kulutusluottokanta alkoi pienentyä suhteessa koko luottokantaan 1960-luvun lopulta lähtien. Tämä havainto oli selitettävissä osaksi tilastoinnin muutoksella, joka johtui opintotukijärjestelmän tehostamisesta. Ennen vuotta 1970 kulutusluottokantaa ei pystytty puhdistamaan opintolainojen määrällä. Kun valtioneuvostonjärjestelmä aloitettiin, tilastointi myös terävöityi.⁴⁴

Kulutusluottojen osuuden pienentyminen johtui kuitenkin ennen muuta asunto-
luottojen osuuden voimakkaasta kasvusta. Kuviossa 2 on esitetty kulutusluottojen suhde kotitalouksien kaikkiin luottoihin. Näemme kuviosta, että vuodesta 1975 lähtien opintolainojen ja kulutusluottojen yhteinen kuvaaja noudattelee samaa ke-

⁴³ Muttilainen 2002, 71.

⁴⁴ Bärlund 1976, 5-7.

hitystä kuin tätä aikaisemmin pelkkä kulutusluottojen kuvaaja. Tilastollisten epäselvyyksien vuoksi on ilmeisen mahdollista, että opintolainat olivat tulleet laske-
tuksi ainakin osittain sekä kulutusluottoihin että opintolainoihin vuosina 1970–
1974. Käyttämieni tilastojen perusteella kotitalouksien kulutusluottojen ja opinto-
luottojen suhde oli kahtalainen. Vuosikymmen alkupuolella, kun opintolainoja ryh-
dyttiin tilastoimaan erikseen, kulutusluottoja nostettiin huomattavasti enemmän
kuin opintolainoja. Vuonna 1975 asetelma kääntyi päinvastaiseksi, jonka jälkeen
tilastoitujen opintoluottojen määrä oli neljä vuotta kulutusluottoja suurempi.
Vuonna 1979 kulutusluotot palautuivat pysyvästi opintolainoja suuremmaksi luot-
toluokitukseksi.⁴⁵

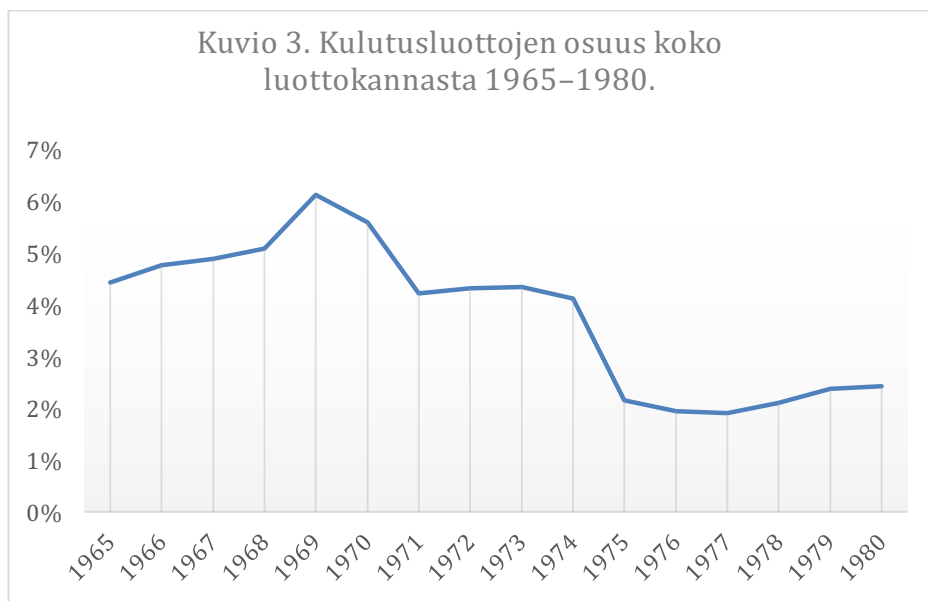
Lähde: Liite 1; Kansantalouden tilinpito 1860–2014

Muttilaisen mukaan opintoluottojen osuus kaventui 1980-luvulla, mutta kehitys oli mielestäni nähtävissä jo edellisellä vuosikymmenellä. Vuosien 1975–1978 ma-
talalle kulutusluottokysynnälle oli mitä ilmeisimmin selityksenä huono taloussuh-
danne, joka korjaantui vuosikymmenen loppua kohden. Kuten myöhemmin huo-

⁴⁵ Liite 1

maamme, esimerkiksi osamaksukauppojen arvo pieneni tai kasvoi korkeintaan hyvin vähän useana vuonna 1970-luvun puolessa välissä. Kun pankit alkoivat myöntämään enemmän opintolainoja, heidän liikkumavaransa muiden lainojen myöntämiseen saattoi toisaalta pienentyä. Opintolainoja myös nostettiin erittäin paljon juuri valtiontakausjärjestelmän toimeenpanon jälkeen.

Kotitalouden kulutusluottojen osuus kaikkien sektorien luottokannasta selviää kuvioista 3.

Lähde: Liite 1

Kulutusluotot olivat vain pieni osa kansantalouden kaikesta luototuksesta 1970-luvulla. Tänä päivänäkin kulutusluotot ovat verraten pienessä roolissa, vaikka niiden käyttö tuntuu olevan arkipäivää lähes jokaiselle kansalaiselle. Vertailun vuoksi on syytä mainita, että vuonna 2009 kotitalouksien kulutusluottojen osuus kaikkien sektorien lainakannasta oli 5.7 prosenttia. Ennen 1990-luvun alun talouslamaa sama suhdeluku kotitalouksien kulutusluottojen ja koko luottokannan suhteen oli

korkeimmillaankin noin 5.2 prosenttia. Toisin sanoen 1970-lukuun verrattuna suhde on kaksinkertaistunut.⁴⁶

Osamaksukauppa luottomarkkinoiden osana

Osamaksukauppa kehitettiin alun perin kestokulutushyödykkeiden kauppaa varten. Yhdysvalloissa ensimmäiset osamaksukaupat tehtiin Singer-merkkisistä ompelukoneista tietävästi vuonna 1856. Suomessakin ompelukoneiden osamaksu-
myynti alkoi 1800-luvun puolella. Varsinaisesti osamaksukaupasta tuli merkittävä kauppanuoto 1950-luvulta lähtien. Esimerkiksi osuuskauppaliike ryhtyi tuolloin luopumaan käteismaksuperiaatteesta vähittäiskaupassaan.⁴⁷

Osamaksukaupan lainsäädännölliset puitteet luotiin 1966, jolloin säädettiin laki osamaksukaupasta (91/1966). Tämä kumosi vanhan vuoden 1933 lain vähittäismaksukaupasta (296/1933). Laki määritteli aiempaa yksityiskohtaisemmin sopijaosapuolten oikeudelliset puitteet ja sisälsi jopa sosiaalipoliittisia ulottuvuuksia. Laki ei kuitenkaan ollut kovinkaan kuluttajansuojelullinen, vaikka sen yhtenä tarkoituksena olikin estää myyjien ylettömät kohtuuttomuudet. Vuoden 1977 kulutusluottokomitean mietinnön mukaan laki suojasi ensisijaisesti myyjän asemaa sopimusrikkomuksen tilanteessa. Kuluttaja oli usein kuitenkin se, joka oli heikommassa asemassa ongelmatilanteissa. Vasta 1970-luvulla alettiin puhua ylivelkaantumisesta ja ostajan heikosta asemasta sopimusrikkomuksen yhteydessä.⁴⁸

Ennen vuoden 1966 lakia oli säädetty vähittäiskaupan luottoehtoja koskenut laki (622/1962). Siinä annettiin valtioneuvostolle mahdollisuus asteuksella määrätä tavarakohtaisista osamaksukaupan sääntelykeinoista. Tällöin kysymys oli käsirahan suuruudesta ja maksuajasta. Osamaksukaupassa sovellettuun korkoon ei lainsäädännöllä puututtu.⁴⁹

⁴⁶ Bärlund 1976, 67; Luottokanta 1975–2010.

⁴⁷ Muttilainen 1991, 13-29.

⁴⁸ KM 1977:30

⁴⁹ Leppänen et al. 1973, 4.

Osamaksukaupan toimintaympäristössä tapahtui 1960-luvulla muitakin muutoksia. Vähittäiskauppiat ja pankit perustivat osamaksukaupan rahoitusyhtiöitä varmistamaan kasvavan luotonkysynnän rahoitusta ja puskuroimaan lisääntyvien luottotappioiden tuomia haittoja. Samoihin aikoihin kauppiat perustivat myös ensimmäisen osakeyhtiömuotoisen luottotietojen keräämiseen ja välittämiseen erikoistuneen yrityksen, Suomen Luottokontrolli Oy:n. Luottotietojen systemaattisen rekisteröinnin avulla pyrittiin luottotappioita täten myös ennaltaehkäisemään. Nämä tapahtumat voidaan katsoa myös osoitukseksi siitä, että osamaksu oli noussut merkittäväksi kauppamuodoksi.⁵⁰

Kestokulutushyödykkeiden luottokauppa ja varsinkin osamaksukauppa olivat myös valtiovallan talouspoliittisen kiinnostuksen aiheena, sillä kestokulutushyödykkeiden kaupalla oli jo sinällään vaikutusta suhdanteisiin. Osamaksukauppaa säänneltiin aina 1960-luvulta lähtien. Sääntelyllä valtiovalta pyrki vaikuttamaan kauppataaseeseen. Osamaksukaupan ehtoja kiristämällä haluttiin hillitä osamaksukaupan kohteena olevien tavaroiden myyntiä, sillä nämä olivat pääsääntöisesti tuontitavaroita. Kiristäminen tarkoitti joko käsirahan osuuden nostamista tai maksuajan lyhentämistä. Toisin sanoen valtiovalta halusi vaikuttaa kuluttajien ostopäätöksiin kestokulutushyödykkeiden suhteen.⁵¹

Vuonna 1973 Tilastokeskuksessa tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että osamaksukaupan ehtojen säätelytoimenpiteiden vaikutukset olivat hyvin lyhytaikaisia ja niitä oli osin vaikeaa erottaa osamaksukaupan tyypillisestä kausivaihtelusta. En täten tässä tarkastelussa huomioi niitä sen enempää.⁵²

Suurempi ja selkeämmin havaittava vaikutus maksutaseeseen oli valtioneuvoston vuonna 1971 toukokuusta vuoden loppuun asettamalla 15 prosentin pisteverolla, jolloin osamaksukauppa väheni kestotavaramyynnin vanavedessä. Useiden tulkin-
tojen mukaan pisteveron vaikutukset tosin sulivat siihen, että kuluttajat lykkäsivät

⁵⁰ Muttilainen 1991, 29; *Luottokontrolli Oy:n toiminta*, Radiokauppias 2/1965, s115.

⁵¹ esim. Korpelainen, 1967, 9; Leppänen et al. 1973.

⁵² Leppänen et al. 1973, 52-81.

ostopäätöksiään seuraavan vuoden puolelle. Ilmeisesti tämä näkyi myös osamaksukauppojen voimakkaana kasvuna osamaksukaupan rahoitustilastoissa vuonna 1972.⁵³

Osamaksukaupan kehitys tarkasteluajankohtana

Osamaksun suosio oli huipussaan 1960- ja 1970-luvuilla. Osamaksukaupat olivat vielä 1980-luvullakin selvästi suosituin kulutusluottomuoto, mutta viimeistään saman vuosikymmen puolivälissä muut kulutusluottomuodot alkoivat todella yleistyä. Kimmo Pulkkisen mukaan pankit alkoivat tuolloin myöntää kulutusluottoja, jotka olivat selvästi edullisempia kuin osamaksuluotot. Myös 'muovirahakauppa' kehittyi laajalti luotto- ja maksukorttien yleistyessä juuri 1980-luvun puolivälissä. Innostusta kasvattivat luottosäännöstelyn purkaminen ja sen yhteydessä markkinoille tulleet uudet kulutusluottomuodot, joissa oli vielä hieman kielletyn 'hedelmän makua'.⁵⁴

On erikoista, että huomattavasti edullisempien pankkiluottojen kilpailukykyinen asema huomattiin kuluttajien keskuudessa vasta 1980-luvulla. Vaikka pienituloisien oli vielä 1970-luvulla hankalaa saada pankkiluottoja tiukkojen ennakkosääntämiskaavojen takia, pankkiluottoa pidettiin kuitenkin alemmissakin tuloluokissa melko helposti käytettävissä olevana luottomuotona.⁵⁵

Pankkiluottojen hitaaseen yleistymiseen ei varmasti myötävaikuttanut se, että niitä pidettiin melko epäedullisina. Toisaalta—omituista kylläkin— kuluttajat itse asiassa ajattelivat osamaksuluoton olevan melko halpa kestokulutushyödykkeiden

⁵³ Leppänen et al. 1973, 69.

⁵⁴ Pulkkinen 1988, 12-16; Mutttilainen 1991, 41.

⁵⁵ Bärlund 1976, 32.

hankintamuoto. Näin ainakin Osuuspankkien keskusliikkeen vuonna 1974 tekemässä tutkimuksessa, jossa kysyttiin kuluttajien käsityksiä edullisimmasta tavasta rahoittaa tavaran osto.⁵⁶

Bärlund toteaa, että kuluttajien tietoisuus eri rahoitusmuotojen edullisuudesta oli varsin vaatimatonta. Tähän oli hänen mielestään syynä eri rahoitustapojen vaikea vertailtavuus. Hän mainitsee esimerkiksi osamaksuluoton efektiivisen koron, joka saattoi jopa puuttua osamaksutuotetta markkinoitaessa. Tällöin osamaksun todellinen hinta jäi huomaamatta tuotetta ostamaan tulleelta kuluttajalta, mikäli hän ei sitä itse osannut vaatia.

Osamaksu rahoitustilastoissa

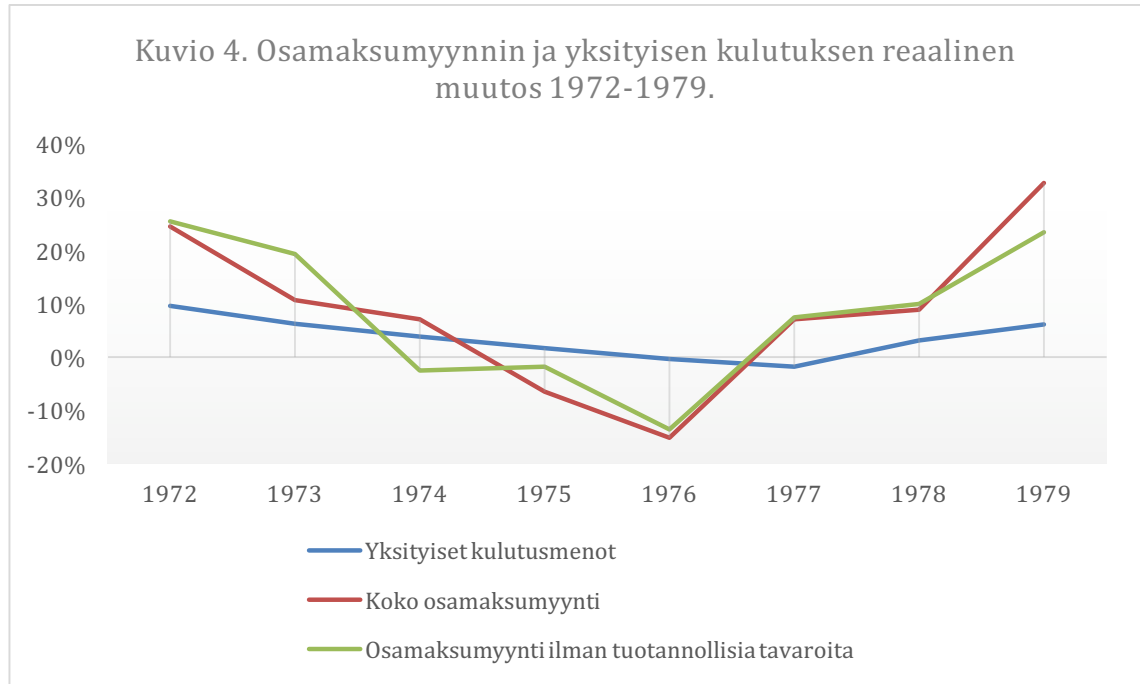
Osamaksumyynnin kehityksestä koko vuosikymmenen aikana saa selkeimmän kuvan tutkailemalla rahoitustilastoihin kerättyä tilastotietoa. Kuten aikaisemmin mainitsin, rahoitustilaston tietoihin lukeutuu myös tuotannollisiin tarkoituksiin myönnettyjä lainoja. Koska tutkin yksityisiä kulutusluottoja, jätän myöhemmin tiettyjä tuoteryhmiä pois rahoitustilastojen käsittelystä. Ensin kuitenkin tarkastelen koko osamaksumyyntiä.

Rahoitusyhtiöiden myöntämät osamaksuluotot kasvoivat koko vuosikymmenen aikana huomattavasti. Markkinahintainen kasvu oli vuoden 1971 vajaasta 300 miljoonasta markasta vuoden 1979 noin 1.3 miljardiin euroon. Toisin sanoen myönnettyjen luottojen nimellisarvo yli nelinkertaistui.

Reaalinen määrä kasvoi noin 80 prosenttia, sillä inflaatio oli koko vuosikymmenen varsin voimakasta. Suhteessa koko kansantalouden reaaliseen kasvuun, joka oli samana ajanjaksona noin 50 prosenttia, osamaksuluottojen määrän kasvu oli kuitenkin nopeampaa. Rahoitustilastoissa tilastoitujen osamaksukauppojen määrä nou-

⁵⁶ Bärlund 1976, 30-34.

datti siten samankaltaista kehitystä kuin kotitalouksien luottokanta suhteessa ta-
louden kokoon. Pyrin myöhemmin selvittämään, kasvoiko osamaksukaupan suosio
suhteellisesti vai johtuiko kasvu kestopavaroiden myynnin lisääntymisestä.

Lähde: Liite 5

Yllä olevassa kuviossa 4 esitellään yksityisten kulutusmenojen ja rahoitustilastoi-
hin tilastoidun osamaksukaupan volyymin muutosta vuosina 1972-1979. Kuviossa
kuvataan sekä koko osamaksumyynnin muutosta, että tuotannollisista tavaroista
putsattua osamaksumyyntiä, joka on lähempänä kotitalouksien käymää osamaksu-
kauppaa. Tuotannollisiin tavaroihin luen tässä rahoitustilastoissa omina luokki-
naan olleet kuorma-autot, pakettiautot, traktorit, maansiirtokoneet, linja-autojen
alustat, konttorikoneet, kevyet maatalouskoneet ja moottorisahat.

Kuviosta huomataan, että osamaksumyynnin ja yksityisen kulutuksen muutokset
ovat olleet samansuuntaisia, mutta osamaksukaupassa muutokset ovat olleet sel-
västi jyrkempiä. Kestokulutushyödykkeiden myynti reagoi suhdanteen muutok-
seen itse suhdannekehitystä voimakkaammin.

Osamaksumyynnin suhdannekohtainen muutosherkkyys on seurausta kestokulutushyödykkeiden kaupan yleisestä luonteesta. Kestokulutushyödykkeet voidaan laskea ylellisyshyödykkeiksi, joiden myynti kasvaa yleensä enemmän kuin tulojen nousu ja pienenee päinvastoin nopeammin tulojen kaventuessa. Teoreettisemmin sanottuna tuotteiden kysynnän tulojousto on suurempi kuin 1. Käytännössä tämä saattoi tarkoittaa sitä, että osamaksumyynnissä liikkunut rahamäärä pieneni kestokulutushyödykkeiden kokonaisymyynnin seurauksena. Kysymys ei siten ollut välttämättä siitä, että osamaksun suosio ostotapana olisi erityisesti vähentynyt.⁵⁷

Kuviosta huomataan myös, että yksityisen kulutuksen kasvuvauhti hidastui aina vuoteen 1977 saakka. Itse asiassa vuonna 1976 ja 1977 reaalin yksityinen kulutus jopa pieneni verrattuna edellisvuoteen. Vuonna 1978 kulutuksen kaventuminen loppui ja kasvu jatkui voimakkaana vuosikymmenen loppuun. Yksityisen kulutuksen pieneneminen 1970-luvun puolivälissä johtui ennen kaikkea öljykriisien aiheuttamasta heikosta taloussuhdanteesta. Yksityinen kulutus seurasi kokonaisy-tuotantoa, joka ei käytännössä kasvanut lainkaan vuosina 1975–1977. Lisäksi työttömyys lisääntyi vuosikymmenen puolivälistä lähtien, eikä korjaantunut entiselleen edes seuraavalla vuosikymmenellä.⁵⁸

Verrattuna koko osamaksukauppaan kulutushyödykkeiden osamaksukaupan kehitys oli hyvin samankaltaisia rahoitustilastojen lukujen perusteella. Erot olivat pienet henkilöautojen suuren painoarvon vuoksi. Vain aivan vuosikymmenen lopussa osamaksukaupalla tehdyt tuotannolliset investoinnit esimerkiksi kuorma-autoihin ja maansiirtokoneisiin kasvoivat huomattavasti verrattuna kotitalouksien osamaksukauppaan.

Kuvion perusteella vuonna 1972 osamaksukaupan kasvu oli myös voimakasta. Selityksenä poikkeukselliselle kasvuvauhdille oli aiemmin mainitun vuonna 1971 kestokulutushyödykkeille asetetun 15 prosentin pisteveron poistaminen. Pisteverolla pyrittiin lieventämään maksutaseen vajausta hillitsemällä tuonnin nopeaa kasvua. Kuten aikaisemmin totesin, kestokulutushyödykkeet olivat pääsääntöisesti

⁵⁷ Leppänen et. al., 22-25.

⁵⁸ Hjerppe 1988, 47.

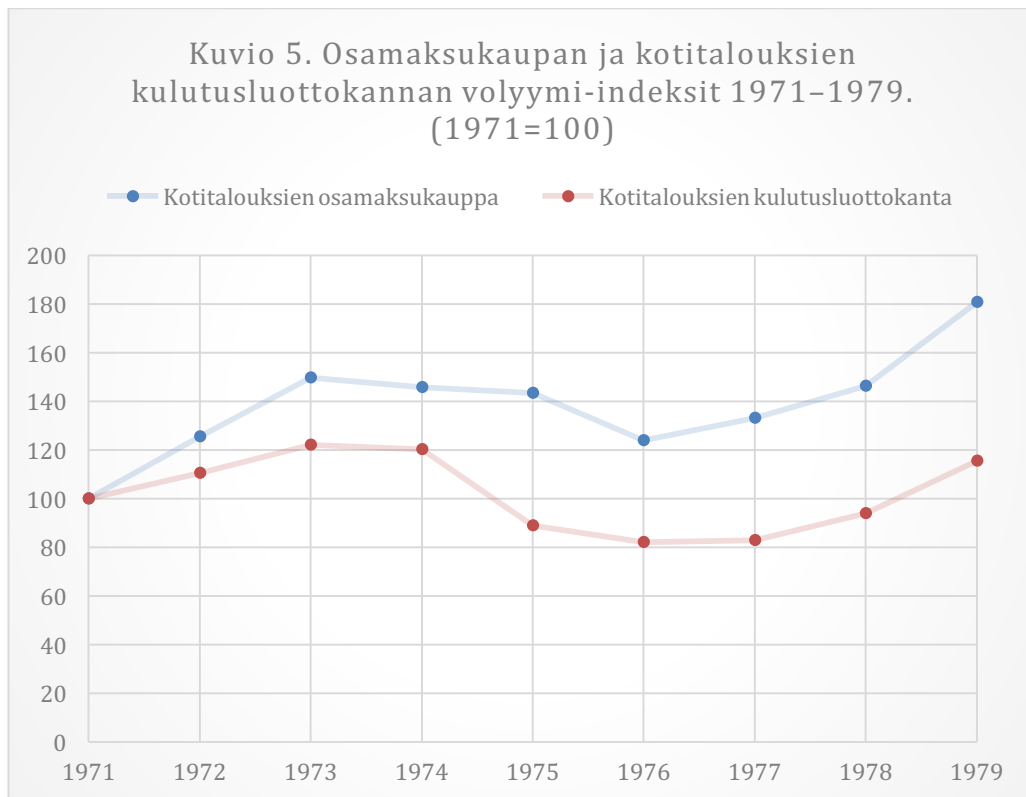
tuontitavaroita, jolloin myyntiä säätelemällä pystyttiin vaikuttamaan ulkomaankaupan tasapainoon. Toisaalta myös vuonna 1971 suhdannetilanne oli heikompi ja vuosina 1970 ja 1972 tulojen kasvu voimakkaampaa. Ilmeisesti pisteveron käyttöä maksutaseen korjaamiseksi pidettiin yleisesti epäonnistuneena ratkaisuna ja todellisuudessa kuluttajat vain odottivat tulevaa hintojen alenemista ja siirsivät ostojaan vuoden 1972 puolelle. Tämä näkyy siten myös osamaksukauppojen voimakkaassa kasvussa.

Osamaksukaupan rahoitustilastojen ja kulutusluottokannan suhteesta

Edellisessä luvussa esittelin kuvioissa 2 ja 3 kotitalouden kulutusluottokannan suhdetta kotitalouksien koko luottokantaan ja kansantalouden kaikkien sektorien luottoihin. Kulutusluottokannassa tapahtui vuonna 1975 suhteellinen lasku, jonka tulkitsin johtuvan ensisijaisesti Muttilaisenkin mainitsemista tilastollisista muutoksista, sillä yhtenäistä tilastokantaa kulutusluotoista ei tuolloin vielä ollut. Tiedot perustuivat Vesa Muttilaisen itse kokoamaan aineistoon. Hänen tutkimuksensa ovat merkittävimmät löytämäni historiallista analyysia käsittävät luottokauppaa koskevat kirjoitukset.⁵⁹

Nyt palaan tähän erikoiseen tilastolliseen pudotukseen tarkemmin. Sen omituisuus korostuu, kun tiedämme, että 1970-luvulla yksityinen kulutuskysyntä kasvoi ja inflaatiovauhti oli kova. Kuviossa 5 on eriteltynä kotitalouksien kulutusluottokannan ja osamaksukaupan rahoitustilastosta kerätyn kotitalouksien osamaksukaupan kehitys volyyymi-indeksinä. Koko kulutusluottokannan käyrällä tapahtuu sama notkahdus vuoden 1975 kohdalla kuin aiemmin näimme kuvioissa 2 ja 3. Osamaksukaupan rahoitustilastoista tällaista notkahdusta ei havaitse. Mikäli kulutusluotto-kauppa kuitenkin kehittyi likimainkaan samansuuntaisesti kuin osamaksukauppa, kulutusluottojen luvuissa täytyy olla jotain epäselvyyttä. Kuten aiemmin totesin kyse saattaa olla osittain opintotukien tilastoinnin muutoksista.

⁵⁹ Muttilainen 2002, 84.

Lähde: Liite 1 ja 2

Kuitenkin Muttilaisen mukaan kulutusluottokanta jopa pieneni 1970-luvulla, kun kuluttajilla oli elintason kohoamisen vuoksi mahdollisuus tehdä hankintojaan käteisellä. Kuvion 5 perusteella tällaista tulkintaa ei mielestäni voi tehdä. Päinvastoin osamaksukauppa ja oletettavasti koko kulutusluottovolyymi liki kaksinkertaistui vuosina 1971-1979, vaikka Muttilaisen keräämät luvut kulutusluotoista toisin esittävät.⁶⁰

Kuviosta 5 voi edelleen nähdä, että kulutusluottojen ja rahoitustilastojen osamaksukaupan kehitys oli lopulta hyvin samankaltainen vuoden 1975 jälkeen. Vuodesta 1975 lähtien myös tilastointi harmonisoitui, joten kuvion vuodet 1975-1979 ovat

⁶⁰ Muttilainen 2002, 83.

silläkin tapaa luotettavampia. Näiden neljän vuoden ajanjaksona rahoitusyhtiöiden rahoittama osamaksukauppa kasvoi voimakkaammin kuin kotitalouksien kulutusluotot. Tässä valossa osamaksukaupan suosio kasvoi suhteessa muihin kulutusluottomuotoihin.

Osamaksulla ostaneet

Kattavaa aikasarjaa osamaksukauppojen jakautumisesta eri väestöryhmien kesken ei ole saatavilla koko 1970-luvulta. Rahoitustilastot kertovat vain osamaksukaupan rahoitusyhtiöiden myöntämät luotot mutta eivät sitä, keille luottoja myönnettiin.

Kattavimmat tutkimukset väestöryhmäkohtaisesta kulutusluottokysynnästä olivat kotitaloustiedustelut vuosina 1971 ja 1976. Bärlund käytti omassa tutkimuksessaan lisäksi Osuuspankkien keskusliiton asiakkailleen vuonna 1974 ja oikeusministeriön kulutusluottotoimikunnan vähittäiskauppiaille vuonna 1975 tekemiä suppeahkoja kyselytutkimuksia. Näiden tutkimusten tuloksia käytän apuna myös tässä tutkimuksessa.⁶¹

Seuraavassa analyysissä keskityn kuitenkin vuoden 1976 kotitaloustiedusteluun. Jotta tutkimuksen perusteella saatava kokonaiskuva olisi mahdollisimman luotettava, vertailen saamiani tuloksia luottokaupan aikasarjoihin ja vuoden 1971 kotitaloustiedusteluun sekä myös muuhun aiheesta tehtyyn tutkimukseen. Selvitän ensin muutaman seikan edellä mainittujen kotitaloustiedustelujen luokituseroista.

Sosioekonomiset ryhmät eivät ole täysin identtiset vuosien 1971 ja 1976 välillä. Merkittävin ero oli toimihenkilöiden ryhmässä, joka vuonna 1971 jaettiin ammatin statuksen mukaan ylempiin ja alempiin toimihenkilöihin. Vuoden 1976 toimihenkilöt taas jaettiin koulutuksen perusteella ylemmän kandidaatin-asteen, ammatillisen koulutuksen saaneiden ja muiden toimihenkilöiden ryhmiin.⁶²

⁶¹ Bärlund 1976, 4.

⁶² Kotitaloustiedustelu 1976 II osa, 13.

Vuonna 1971 toimihenkilökotitalouksien lukumäärät perusjoukossa olivat seuraavat:

- Ylemmät toimihenkilöt: 104 144
- Muut toimihenkilöt: 238 758

Vastaavasti vuonna 1976 toimihenkilöiden ryhmät olivat seuraavat:

- Ylempi kandidaatti: 45 257
- Ammatillinen koulutus: 270 556
- Muut toimihenkilöt: 143 894

Lukumääristä nähdään, että tilastollisten toimihenkilökotitalouksien määrä on kokonaisuudessaan kasvanut sadallatuhanella viidessä vuodessa. Vuoden 1976 'ylemman kandidaatin asteen koulutuksen saaneet' olivat todennäköisimmin vuoden 1971 'ylempiä toimihenkilöitä' ja 'muut toimihenkilöt' muita toimihenkilöitä. 'Ammatillisen koulutuksen saaneet' hajaantuvat vuoden 1971 kumpaankin luokkaan.

Muilta osin luokat vastasivat käsitteellisesti toisiaan melko hyvin. Huomattakoon, että maatalousyrittäjien kotitaloudet olivat vähentyneet ja vastaavasti muiden yrittäjien lisääntyneet. Palvelualojen työntekijöitä oli enemmän vuonna 1976 ja varsinkin ammatissa toimimattomien kotitalouksien määrä oli dramaattisesti lisääntynyt lähes 60 000 kotitaloudella.⁶³

Analyysin luotettavuuden kannalta täytyy kiinnittää huomiota myös muihin luokituksiin. Esimerkiksi levysoitin oli rahoitustilastossa luokassa 'levysoittimet' ja mahdollisesti 'stereot ja äänenvahvistimet'. Vastaavasti kotitaloustiedustelussa levysoittimia oli todennäköisesti sekä luokassa 'levysoittimet' että 'stereopakettit'. Useaan stereopakettiin kun kuului 1970-luvulla levysoitinkin. Lisäksi kotitaloustiedustelussa kyselylomakkeen täyttäjän vastuulla oli ymmärtää eri luokitusten sisällään pitämät tavaralajit. Tämä jo sinänsä saattoi tuottaa vääristymiä.

⁶³ Kotitaloustiedustelut 1971 ja 1976.

Kotitaloustiedustelussa 1976 on esitetty kestokulutushyödykkeiden hankintatapa sosioekonomisen aseman mukaan. Kaikille hyödykkeille on eroteltu prosentteina suhteellinen hankintatapa käteiskaupan, osamaksukaupan ja tilikaupan kesken. Tilikaupan osuus oli kauttaaltaan hyvin pieni.

Suhteelliset osuudet on tilastoitu sosioekonomisiin luokkiin seuraavasti:

- Kaikki kotitaloudet yhteensä
- Yrittäjät (maatalousyrittäjät ja muut yrittäjät)
- Palkansaajat (ylemmän kandidaatinasteen koulutuksen saaneet toimihenkilöt, ammatillisen koulutuksen saaneet ja vastaavat toimihenkilöt, muut toimihenkilöt, maa- ja metsätaloustyöntekijät, teollisuuden ja rakennustöiminnan työntekijät sekä palvelualojen työntekijät)
- Ammatissa toimimattomat (ansioeläkkeen saajat, kansaneläkkeen tai sosiaalivastuun varassa elävät ja muut ammatissa toimimattomat)

Sosioekonomiset ryhmät luokiteltiin päämiehen aseman mukaan. Kaikille ryhmille ilmoitettiin erikseen hyödykkeen hankintatavan suhteelliset osuudet. Eritellyt hankintatavat olivat käteisosto, osamaksukauppa ja tiliosto.

Ryhmistä sisäisesti heterogeenisin on 'muut ammatissa toimimattomat', joka sisälsi sekä vain pääomatuloja saaneet kotitaloudet, että myös esimerkiksi opiskelijat ja työttömät. Tämän luokan havaintojen tulkinnoissa on siten käytettävä erityistä varovaisuutta.

Kotitaloustiedustelun analysoinnissa käytän erilaisia tilastollisia menetelmiä. Tutkin eri väestöryhmien osamaksun käyttöä kokonaisuutena, mutta pyrin myös etsimään eroavuuksia eri tuoteryhmien kesken. Pyrin mahdollisimman yleiseen esitykseen, sillä pienissä yksityiskohdissa saattaa esiintyä satunnaisvirhettä. Esimerkiksi, jos kotitaloustiedustelussa vain yksi tietyn ryhmän haastatelleista olisi ostanut moottoripyörän ja sen myös osamaksulla, tulokseksi saataisiin koko ryhmässä, että kaikki moottoripyörät ostettiin osamaksulla⁶⁴. Toisaalta kotitaloustiedustelun

⁶⁴ Tämän tyyppiin tapauksiin tosin sovellettiin korjaavia korjaavia laskelmia.

ja tutkimuksen menetelmän luonteesta johtuen tarkastelu tapahtuu muutenkin hyvin yleisluonteisella tasolla.

Jotta tutkimukseni tulokset olisivat mahdollisimman vertailukelpoisia vuoden 1971 tiedustelun kanssa, käytän tarkastelussa mahdollisimman samoja hyödykeryhmiä kuin Bärlund tutkimuksessaan. Bärlundin tarkastelussa olivat seuraavat viisitoista hyödykeryhmää:

- Sohvat
- Lipastot, kaapit, kirjahyllyt
- Ompelukone, kutomakone, kangaspuut
- Jääkaappi
- Pakastelaatikko tai -kaappi
- Pesukone, linko
- Radio, autoradio
- Tavallinen televisio (mustavalko)
- Väritelevisio
- Levysoitin, magnetofoni, äänenvahvistimet
- Moottori-, purje- ja soutuveneet, kanootit, kumiveneet, perämoottorit
- Henkilö-, paketti- tai farmariauto
- Moottoripyörä
- Mopedi
- Moottorikelkka, asunto- ja perävaunu, muut ajoneuvot

Tutkimuksessani joudun toimimaan kuitenkin hieman poikkeavasti ja muuntelemaan pieneltä osin näitä ryhmiä. Luokista kokonaan tarkastelun ulkopuolelle jäävät 'moottoriveneet ym.' sekä 'moottorikelkka, asunto- ja perävaunu, muut ajoneuvot'. Syynä on, ettei näille löydy vuoden 1976 tiedustelusta täysin vastaavia luokkia. Tämän lisäksi samaisesta kotitaloustiedustelusta ei löydy sellaisia tietoja, joiden perusteella pystyisin yhdistämään hankintatavan ja kokonaisymyynnin. Nämä tiedot taas olisivat välttämättömiä vertailun suorittamiseksi.

Lisäksi olen korvannut vuoden 1971 luokan 'levysoitin, magnetofoni, äänenvahvistimet' uudemman kotitaloustiedustelun luokalla 'stereopaketti'. Ensinnäkin kotitalouden ilmoittivat ostaneensa kyseisiä hyödykkeitä hyvin paljon vuonna 1976 ja toisekseen stereopaketti sisälsivät yhdessä 'paketissa' samoja levysoittimia, nauhureita ja kovaäänisiä. Vuonna 1971 ei ilmeisesti erityisiä stereopaketteja vielä myyty kuin korkeintaan harvoin. Oletan, että nämä korjaukset luokitteluihin, eivät tuota suuria vääristymiä.

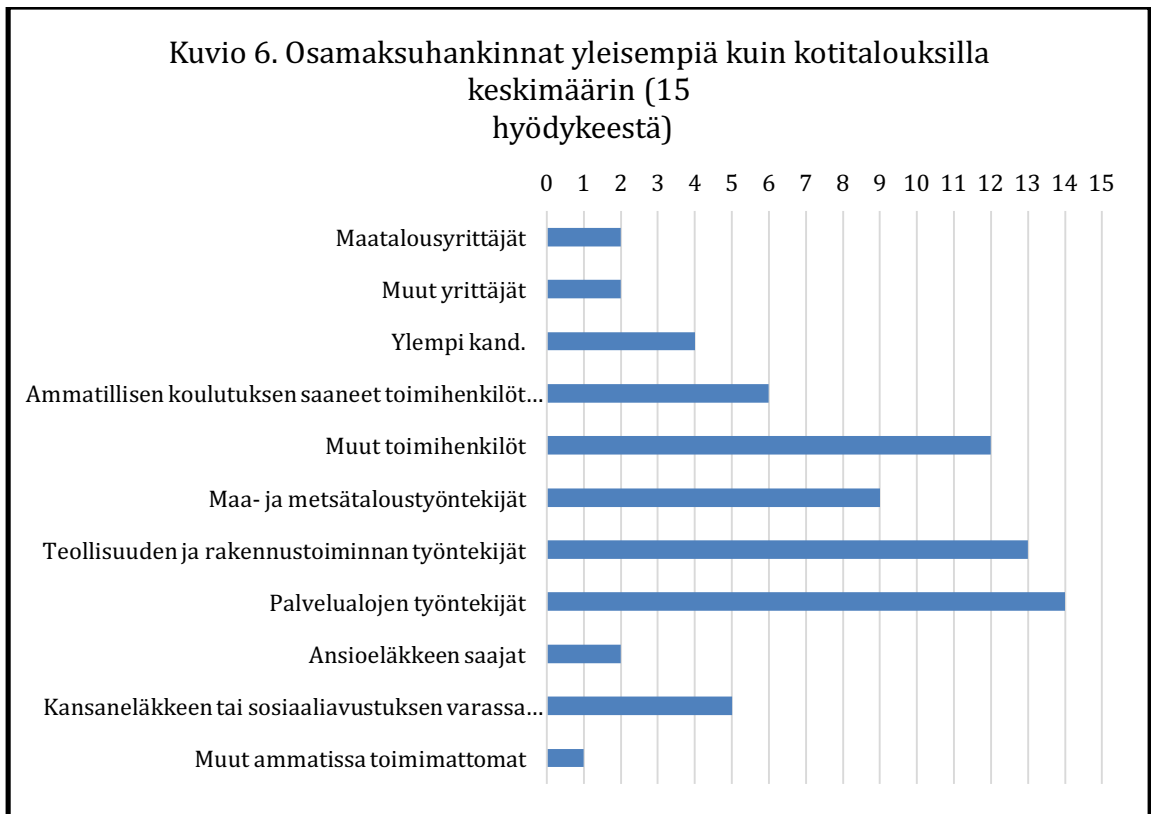
Käytän siten tämän tutkimuksen tarkastelussa seuraavia vuoden 1976 kotitaloustiedustelun tavararyhmiä:

Sohvat ja sohvakalustot; Kirjahyllyt; Lipastot, kaapit; Ompelu- ja kutomakoneet; Jääkaapit; Pakastimet; Pesukoneet, lingot; Matka- ja kasettiradio; Televisio (mustavalko); Väritelevisio; Stereopaketti; Moottoripyörät; Mopedit; Uudet autot; Käytetyt autot.

Seuraavassa tarkastelen kotitaloustiedusteluista löytyvää tilastotietoa.

Yleissilmäyksellä osamaksukaupat näyttäisivät olevan yleisimpiä palkansaajien keskuudessa ja harvinaisimpia yrittäjätalouksissa. Tämä käy ilmi kuviosta 6, jossa on esitetty kuinka usean tavararyhmän kohdalla osamaksukaupat ovat olleet keskiarvoa yleisempiä kussakin sosioekonomisessa ryhmässä.

Palkansaajista teollisuuden ja rakennustoiminnan sekä palvelualojen työntekijät hankkivat keskiarvoa useammin lähes kaikissa tarkastelun viidestätoista tavararyhmästä. Kummallakin yrittäjäryhmällä vastaava luku oli kaksi. Palkansaajista myös maa- ja metsätalouden työntekijät ja muut kuin ammatillisen koulutuksen saaneet toimihenkilöt hankkivat osamaksulla yleisemmin yli puolessa kaikista tavararyhmistä.

Lähde: Liitteet 3a,3b,3c

Kuviosta selviää, että kaksi työntekijäryhmää ostivat paljon osamaksulla riippumatta siitä, mistä tavaralajista oli kysymys. Palvelualojen työntekijäperheissä ainoa tavararyhmä, jota ostettiin osamaksulla alle keskiarvon, oli 'moottoripyörät'. Teollisuuden ja rakennusten työntekijöillä nämä olivat 'mopedit ja hyllyt'. Edellä mainituille tavararyhmille on yhteistä se, että ne olivat määrällisesti melko pieniä ja siten tuloksiin tulee suhtautua varauksella mahdollisten satunnaisvirheiden vuoksi.

Ammatillisen koulutuksen hankkineet toimihenkilöt ja akateemiset tekivät hankintansa harvemmin osamaksulla. Varsinkin juuri ylempät kandidaatit hyödynsivät sitä harvoin. Tämä oli yleinen piirre sekä Suomessa että kansainvälisesti. Varakkaammat pystyivät säästämään ennakkoon ja maksamaan käteisellä, tai sitten ottamaan pankkilainaa. Pienituloiset olivat pakotettuja tasaamaan kulutustaan osa-

maksuluotolla. Ongelmalliseksi tilanteen teki erityisesti se, että osamaksulla ostetuna hyödykkeen lopullinen hinta oli usein paljon korkeampi kuin esimerkiksi pankkiluottojen kustannukset.⁶⁵

Kokonaisuutena paremman kuvan osamaksukauppojen jakaumasta saa tarkastelemalla kauppojen suhteellisia määriä, eli kuinka suuri osa kaupoista tehtiin kokonaisuudessaan osamaksulla. Tarkastellut hyödykeryhmät on eritelty liitteessä 3 ja 7.

Suhteellisten osuuksien laskemisessa käytin seuraavaa menetelmää. Kotitaloustiedustelusta selvisi kotitalouksien kuhunkin tavaralajiin kuluttama rahasumma. Kertomalla summan perusjoukon kaikkien kotitalouksien määrällä laskin kaikkien kotitalouksien käyttämän rahanmäärän kutakin tavaralajia kohden.

Kestotavaroiden hankintatavoista selvisi käteisen, osamaksukaupan ja tilioston prosenttiosuudet sekä kunkin maksutavan keskihinta. Painottaen hankintatapojen osuuksia laskin kaikkien maksutapojen keskihinnan.

Näiden avulla pystyin laskemaan kullekin hyödykkeelle kokonaismyyntimäärät kussakin sosioekonomisessa ryhmässä. Myyntimäärien perusteella painotin osamaksukauppojen osuuksia tarkastelun kohteena olevissa tavararyhmissä, ja laskin ryhmäkohtaisen keskimääräisen osamaksukauppojen osuuden kaikista kaupoista. Prosenttiosuudet on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Osamaksukauppojen osuudet sosioekonomisissa ryhmissä vuonna 1976.

	%
Maatalousyrittäjät	8.0
Muut yrittäjät	10.4

⁶⁵ Leppänen et al., 10; Caplovitz 1967; Muttilainen 2002.

Ylemmän kandidaatin asteen saaneet toimihenkilöt	8.4
Ammatillisen koulutuksen saaneet toimihenkilöt ja vastaavat	11.7
Muut toimihenkilöt	16.9
Maa- ja metsätalouden työntekijät	14.9
Teollisuuden ja rakennustoiminnan työntekijät	19.1
Palvelualojen työntekijät	18.7
Ammatissa toimimattomat	9.7
<hr/> YHT.	<hr/> 14.6

Lähde: Liite 3a, 3b, 3c, 7

Tulokset vahvistavat kuvion 6 edellä esittämää jakaumaa. Edelleen ryhmistä erotuvat kaksi palkansaajaryhmää: teollisuuden ja rakennustoiminnan työntekijät sekä palvelualojen työntekijät, jotka ostivat lähes viidesosan tarkastelun kohteena olevista kestopavaroista osamaksulla. Osamaksukauppa oli verraten yleistä myös 'muiden toimihenkilöiden' luokassa, joihin kuuluivat toimihenkilöt ilman ammatillista koulutusta. Nämä toimihenkilökotitaloudet ovat myös kolmanneksi suurin luokka kuviossa 6.

Selvästi vähiten osamaksulla ostivat varakkaammat palkansaajat, ammatissa toimimattomat sekä yrittäjät. Eniten osamaksua käyttäneiden palkansaajien suhteen osuus oli lähes puolet pienempi.

Sosioekonomisten ryhmien käytettävissä olevat tulot (liite 7) näyttäisivät noudattavan osittain samansuuntaista jakaumaa osamaksun käytön kanssa. Keskituloisten ryhmässä osamaksut ovat suosittuja ja vähentyvät ääripäihin. Suuremmat tulot siis näyttäisivät vähentävän osamaksun käyttöä, kuten myös matalat eläketulot ja vastaavat. Tämä vahvistaa ennakkokäsityksiä siitä, että osamaksulla ostivat erityisesti matalampituloiset työssäkäyvät kotitaloudet.

Jakauma ei ollut täysin symmetrinen. Poikkeuksena olivat yrittäjät sekä maa- ja metsätalouden työntekijät. Varsinkin maatalousyrittäjien kohdalla ero on mielenkiintoinen. Vastaavat käytettävissä olevat tulot saavuttaneilla teollisuuden, rakennusten ja palvelualojen työntekijöillä osamaksuostosten osuus on yli kaksi kertaa suurempi kuin maatalousyrittäjillä. Maatalousyrittäjien osamaksuhankinnat näyttäisivät olleen myös melko paljon muita yrittäjiä pienemmät. Bärlundin havainnot siitä, että pankkilainaa käytettiin maaseudulla enemmän suhteessa kaupunkeihin, tukevat tätä havaintoa. Tarve osamaksuhankinnoille oli siten vähäisempi.⁶⁶

Maa- ja metsätalouden työntekijätkin hankkivat suhteellisesti melko vähän osamaksulla, jos verrataan muihin matalatuloisiin työntekijäryhmiin. Saattoi olla toki niin, että hieman pienemmät tulot vähensivät osamaksun käyttöä jo sinänsä. Kaiken kaikkiaan näyttäisi vuoden 1976 kotitaloustiedustelun perusteella siltä, että maaseudun väestö käytti rahaa kestohyödykkeiden osamaksukauppaan varovaisemmin kuin muun väestö. Tätä tukevat myös myöhemmin 1980-luvulla tehdyt kotitaloustutkimukset.⁶⁷

Edellä saadut tulokset ovat siis hyvin samankaltaisia verrattuna vuoden 1971 tiedusteluun. Työntekijät ostivat eniten myös viisi vuotta aikaisemmin. Huomionarvoista on se, että lähes kaikissa ryhmissä ostettiin osamaksulla vähemmän kuin viittä vuotta aikaisemmin. Kaikkien kotitalouksien yhteinen osamaksukauppojen osuus oli Bärlundin tarkastelemissa tavararyhmissä vuonna 1971 16.8 prosenttia, kun omassa tarkastelussani osuus oli 14.6 prosenttia. Ainoana poikkeuksena olivat ylemmät toimihenkilöt, joiden luokitus ei tosin aiemmin jo todetun mukaan ole täysin vertailukelpoinen. Vuoden 1976 luokka oli tulotasoltaan kuitenkin hieman edeltäjänsä varakkaampi. Täten on hieman yllättävää, että osamaksukauppojen määrä oli suurempi (8.4 %) kuin vuonna 1971 (7.6%).

Maatalousyrittäjät taas erottuivat päinvastoin. Vuonna 1971 maatalousyrittäjät ostivat osamaksulla vielä 12.6 prosenttia tarkastelun hyödykkeistä. Vuonna 1976

⁶⁶ Bärlund 1976, 34.

⁶⁷ Leskinen 1988, 42-43.

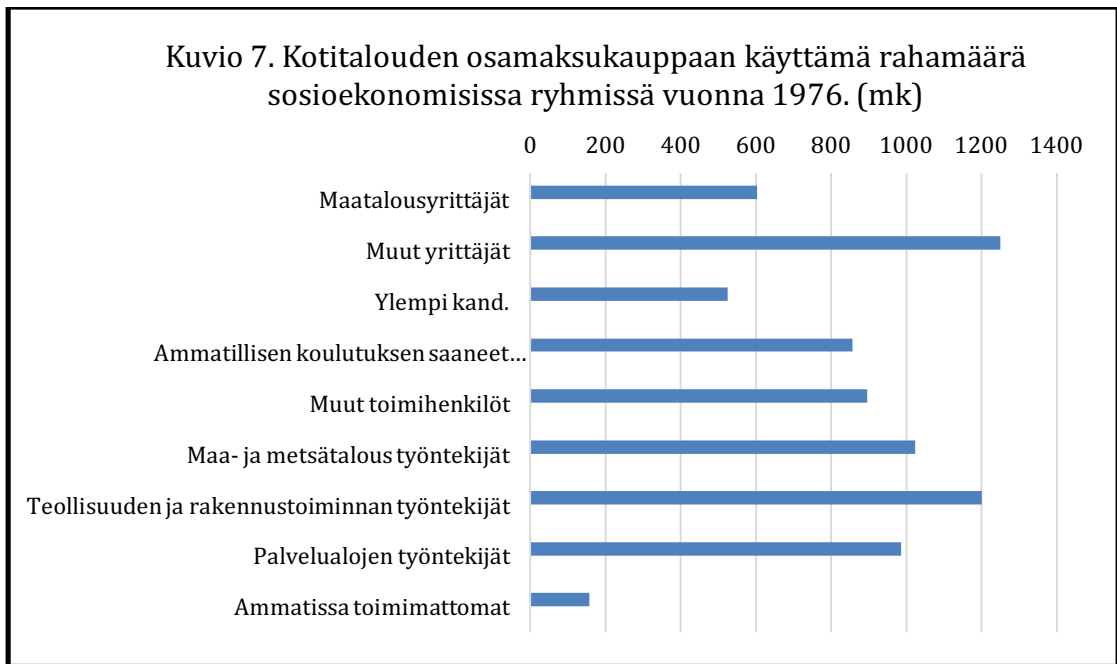
vastaava luku oli ainoastaan kahdeksan prosenttia. Palaan erääseen tätä osuutta mahdollisesti selittävään seikkaan myöhemmin.

Näiden kahden tutkimuksen perusteella en voi suoraan sanoa, oliko osamaksukauppojen suosio alentunut kuluttajien keskuudessa. Taloudellinen suhdanne saattoi vähentää velkaantumishalukkuutta vuonna 1976 tai tutkimuksissa käytettyjen tavararyhmien erot saattavat tuottaa vääristyneen tuloksen. Tulokset kuitenkin vahvistavat toisiaan siten, että voimme sanoa matalampituloisten palkansaajien käyttäneen eniten osamaksuluottoja 1970-luvulla eniten. Osamaksukaupan suosio oli vähäisintä koulutettujen ja maaseutuväestön piirissä. Nämä piirteet pysyivät samankaltaisina myös 1980-luvulla. Vuonna 1981 kotitaloudet käyttivät kalliimpien kestotavaroiden kohdalla osamaksua hankintatapana 20:sta 40 prosenttiin, joka osuutena oli 1970-luvun vastaavien kaltainen.⁶⁸

Osamaksukaupan maksajista

Seuraavassa selvitän, ketkä käyttivät osamaksukauppaan eniten rahaa vuonna 1976. Laskin ilmoitettujen osamaksukauppojen keskihinnoista kokonaishinnat kaikille sosioekonomisen ryhmän tekemille osamaksukaupoille ja edelleen kotitaloutta kohden. Tämä on esitettyinä kuviossa 7.

⁶⁸ Leskinen 1988.

Lähde: Liite 3a3b,3c,7

Kun tarkastellaan eri ryhmien kotitalouksien osamaksukauppaan käyttämää rahamäärää, jakauma näyttää hieman tasoittuvan verrattuna taulukon 1 maksutapa-osuuksiin. Selkeästi matalampipalkkaiset työntekijät erottuivat, mutta 'muiden yrittäjien' rahankäyttö nousi jopa suuremmaksi. Tätä selittää osittain ryhmän 'kalliimpi maku' erityisesti käytettyjen autojen kohdalla. Selvästi on nähtävissä, että vähemmän osamaksua käyttäneet hyvätuloiset kotitaloudet ostivat myös kalliimpia tuotteita osamaksulla, jolloin asetelma verrattuna osamaksukaupan suhteelliseen suosioon (taulukko 1) tasoittuu. Muut yrittäjät ostivat myös tarkastelun kohteena olleita kestopavaroita kokonaisuudessaan enemmän kotitaloutta kohti kuin esimerkiksi ylempään kandidaatinasteen toimihenkilöt. Verrattuna työntekijöiden sosioekonomisiin ryhmiin muiden yrittäjien kappalemääräiset ostot olivat kuitenkin melko identtisiä. Kaikkein eniten tarkastelun tuotteita ostivat kotitaloustiedustelun tietojen perusteella maa- ja metsätalouden työntekijät. Ryhmän koko on kuitenkin niin pieni (20 249), että satunnaisvirheen mahdollisuus on olemassa.

Edelleen ammatissa toimimattomien vähäinen rahankäyttö korostui. Ryhmän rahankäyttö oli muihin ryhmiin nähden suhteellisesti pienempää kuin käyttäjien

kauppojen määrä. Tätä selittää sekä edullisempien tuotteiden ostaminen kuin tuotteiden kokonaiskulutus kotitaloutta kohden. Ryhmän tavaramääräinen kokonaiskulutus oli alle puolet siitä, mitä kulutus oli työntekijöiden ja muiden yrittäjien ryhmissä. Kokonaisuudessaan tarkastelun kohteena olevia hyödykkeitä ostettiin kotitaloutta kohden eniten maa- ja metsätalouden työntekijöiden lisäksi teollisuuden ja rakennustoiminnan työntekijöiden sekä ammatillisen koulutuksen saaneiden toimihenkilöiden ryhmissä.

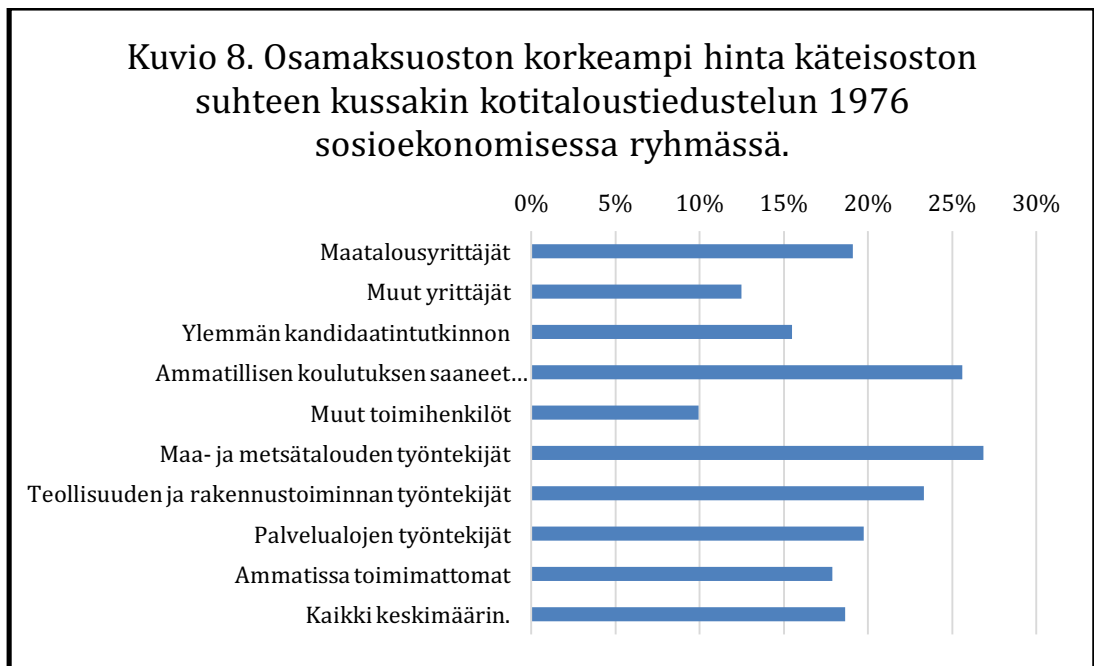
Osamaksukaupan hinnasta

Osamaksukaupalla maksettiin tuotteista korkeampaa hintaa kuin käteisellä, mikä on ilmeistä velkakaupan kohdalla. Vuoden 1976 kotitaloustiedustelun tietojen pohjalta ei voida välttämättä sanoa tämän enempää, sillä emme voi tietää olivatko käteisellä ja osamaksulla ostetut tuotteet identtisiä vain ostettiin osamaksulla lähtökohtaisesti kalliimpia tuotteita kuin käteisellä. Seuraavissa kuitenkin eräitä huomioita kotitaloustiedustelusta ilmenevistä luvuista.

Tarkastelen osamaksukaupan ja käteiskaupan hintaeroja viiden tavararyhmän perusteella. Nämä olivat sohvot, ompelukoneet, pakastimet, stereopaketit ja käytetyt autot. Tuotteet valitsin sillä perusteella, että niitä ostettiin osamaksulla jokaisessa sosioekonomisessa ryhmässä. Lisäksi kaikkia näitä ostettiin melko paljon, joten sattunaisvirheen mahdollisuus on pieni. Tarkastelen hintaeroja tavaralajeittain painottaen kappalemääräisiä myyntimääriä, jolloin selviää kulutukseen perustunut osamaksukaupan ja käteiskaupan hintaero.

Tarkasteltujen viiden hyödykkeen perusteella osamaksulla maksettiin vuonna 1976 keskimäärin 18.6 prosenttia enemmän kuin käteisellä. Tämä ei kuitenkaan välttämättä kerro sitä, oliko kysymys koroista tai jostain muusta osamaksuun liittyvästä lisästä. On mahdollista, että ero tuli ainakin osittain siitä, että osamaksulla ostettiin saman tavararyhmän sisällä kalliimpia tuotteita. Vertaamalla edellistä Marja-Terttu Kamisen vuonna 1973 tekemään tutkimukseen osamaksulisistä, tulokset ovat samansuuntaisia. Kamisen tutkimuksessa pesukoneille saatiin 16.2

prosenttia kalliimpi hinta ja sohville 14.5 prosenttia kalliimpi hinta. Yksittäistapauksissa hintaero saattoi kuitenkin Kamisen mukaan nousta jopa kaksinkertaiseksi. Pankkiluoton sai Kamisen mukaan lähes nollakorkoisena kovan inflaation vuoksi, mikä korostaa osamaksukaupan kallista hintaa entisestään.⁶⁹

Lähde: Liite 7.

Kuviosta 8 nähdään kunkin ryhmän osamaksukaupan suhteellinen hintaero verrattuna halvempaan käteismaksuun. Maa- ja metsätalouden työntekijät näyttivät tämän perusteella maksaneen osamaksulla suhteellisesti enemmän kuin muut. Muistamme kuitenkin, että tämän työntekijäryhmän kotitalouksien määrä oli tutkimuksessa melko pieni. Pienimmän hintaeron taas maksoivat 'muut toimihenkilöt'. Ero käteishinnan ja osamaksuhinnan välillä ei tämän perusteella noudattele samaa rakennetta osamaksukaupan suosion kanssa.

⁶⁹ Kaminen 1973, 84.

Kuvion perusteella ei kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä voi hintaeroista tehdä. Itse hintaerojen suuruuksien tulkinta on ongelmallista, mutta muutama yksityiskohta sosioekonomisten ryhmien välisestä jakaumasta on kuitenkin mainitsemisen arvoinen. Ensinnäkin se, että maatalouden työntekijöiden lisäksi maatalousyrittäjät ovat maksaneet osamaksulla suhteellisesti enemmän. Verrattuna esimerkiksi lähes saman tulotason 'muihin yrittäjiin' ero on huomattava. Maaseudulla osamaksulla ostettiin siten suhteellisen kalliisti.⁷⁰

Toisekseen kuviosta voi havaita, että korkeamman koulutustason ja tuloluokan kotitaloudet maksoivat pääsääntöisesti suhteellisesti pienemmän hintalisän osamaksukaupalla. Tosin selvä poikkeus tässä suhteessa ovat 'muiden toimihenkilöiden' ryhmä ja 'ammattillisen koulutuksen saaneet toimihenkilöt'. Kuitenkin 'muiden yrittäjien' ja 'ylimpien toimihenkilötalouksien' kohdalla hintaero oli suhteellisen pieni ja matalapalkkaisilla työntekijöillä taas suhteellisen suuri. Tämä voisi viitata siihen, että alemmalla koulutustasolla hintatietoisuus on heikompi, jolloin esimerkiksi juuri osamaksukaupan kohdalla kaupan todellinen hinta olisi ollut vaikeampi tulkita. Leskisen mukaan vähemmän koulutetut eivät kyenneet hahmottamaan luottomarkkinoiden käsitteistöä samalla tavalla kuin koulutetut, joten heidän valmiutensa toimia luottomarkkinoilla oli heikompi. Ylipäänsä hintatietoisuus luottomen suhteen oli varsin heikkoa 1980-luvun alkupuolella. Kuvion 8 jakauma siten vahvistaa mainittuja tutkimustuloksia.⁷¹

Kamisen mukaan vähittäiskauppiaille oli useita keinoja osamaksulisän peittelemiseen. Ennen vuoden 1966 osamaksukauppalakia kauppiaan ei ollut ilmoitettava osamaksusopimuksen ehdoista juuri mitään tavaraa myydessä. 1970-luvulla sopimuksessa sovelletun koron tuli jo kuitenkin olla selkeästi esillä. Vuoden 1972 lakilisäyksen jälkeen lähtöhinnan täytyi olla sama, ostettiin tuote sitten käteisellä tai osamaksulla. Kuitenkin kauppiaat kiersivät tätä ja myivät käteisostajalle tuotteita ilmoitettua alemmalla hinnalla, jolloin osamaksun lähtöhinta muodostui korkeammaksi. Tämä tietysti vaikutti myös osamaksulisään korottavasti. On myös muistettava se, että esimerkiksi pesukoneiden 16.2 prosenttia kalliimpi hinta ei suinkaan

⁷⁰ Kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista on erittely liitteessä 7.

⁷¹ Leskinen 1988, 20; Caplovitz 1967; Bärlund 1976.

tarkoittanut sitä, että velan korko olisi ollut yhtä suuri. Käsirahan vuoksi velkaa syntyi ainoastaan osasta tuotteen hintaa. Siten riippuen käsirahan osuudesta velkapääoman korko oli huomattavasti todellista hintaeroa suurempi. Reaaliarvoltaan osamaksun korkoerät olivat kuitenkin 1970-luvulla pienemmät kuin sopimusehdoissa mainitut, sillä inflaatio haukkasi osan ostajan veloista.

Lopuksi vielä vertailu Kamisen vuonna 1973 tutkimien sohvien ja pesukoneiden käteishinnan ja osamaksuhinnan erojen ja vuoden 1976 kotitaloustiedustelun antamien tietojen välillä. Aiemmin mainitsin jo, että Kaminen tutkimuksessaan sai sohville 14.5 prosenttia ja pesukoneille 16.2 prosenttia korkeamman hinnan osamaksulla maksettaessa. Kotitaloustiedustelu antaa samoille tavararyhmille 18.0 ja 13.8 prosentin erot kotitalouksien maksamissa keskimääräisissä hinnoissa.

Mikäli oletetaan, että vuonna 1976 kotitalouksien ostamien tuotteiden variaatio ei ollut kovinkaan suuri ja osamaksulla ostettiin tasaisesti niin halpoja kuin kalliitakin tuotteita, voidaan katsoa, että käteishinnan ja osamaksuhinnan tavaralajikohtaiset erot tulevat edellä kuvatussa osamaksulisästä. Tällä oletuksella voidaan edelleen tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella väittää, että matalapalkkaiset palkansaajat joutuivat maksamaan osamaksusopimuksista suhteessa kalleimman hinnan. Aiheesta tehty muu tutkimus näyttäisi tukevan tätä oletusta.

Osamaksukaupan suosion kehityksestä

Tässä luvussa pohdin osamaksukaupan suosion kehitystä vuosien 1971 ja 1976 välillä käyttämällä hyväksi edellä tarkastelemiani aineistoja. Selvitin tekstissä jo aiemmin, että kotitaloustiedustelut eivät ole täysin vertailukelpoisia keskenään. Osa hyödykeryhmistä oli toisistaan poikkeavia, ja kaksi näistä vaihdoin tiedollisten puutteiden vuoksi kokonaan. Myöskään sosioekonomisten ryhmien koostumus ei ollut täysin samanlainen.

Näytti siis siltä, että kokonaisuudessaan kulutushyödykkeitä hankittiin osamaksukaupoilla suhteellisesti enemmän vuonna 1971 kuin viittä vuotta myöhemmin. Bärlundin tarkasteleman hyödykeryhmän kaupoista vuonna 1971 keskimäärin

16.8 prosenttia tehtiin osamaksulla. Vuonna 1976 kotitaloustiedustelun perusteella samoja tavaroita hankittiin osamaksulla kaikkiaan 14,6 prosentin osuudella.⁷²

Määrään voi hieman vaikuttaa se, että vertailut hyödykeryhmät eroavat toisistaan siten, että vuoden 1976 kotitaloustiedustelusta tutkimani tavaroiden painoarvo on ollut osamaksukaupassa pienempi. Toisaalta kummassakin tutkimuksessa on mukana kaikki merkittävimmät kulutushyödykkeet, joita osamaksulla ostettiin. Tästä syystä suhteelliset erot eivät voi nousta kovin merkittäviksi.

Osamaksulla käydyn kestokulutushyödykekaupan kehityksestä selvisi aikaisemmin kuvion 3 perusteella, että rahoitusyhtiöille siirrettyjen sopimusten kokonaismäärä vähentyi huomattavasti vuonna 1976. Samassa yhteydessä totesin myös, että yksityiset kulutusmenot pienenevät samaan aikaan. On siten täysin mahdollista, että osamaksukauppojen määrä oli suhteellisesti alhainen tästäkin syystä. Toisaalta siirrettyjen sopimusten arvo nousi koko vuosikymmen alkupuolen. Tällöin rahamäärä, joka osamaksukaupassa liikkui, oli vuonna 1976 reaalisesti suurempi kuin viittä vuotta aikaisemmin.

Selitys vähäisemmälle tai muuttumattomalle osamaksukauppojen osuudelle olikin aineiston perusteella kiihtynyt kestokulutushyödykkeiden kokonaisymyynti, joka kasvatti osamaksukaupassa liikkunutta rahamäärää, vaikka osamaksuhankintojen määrä ei suhteellisesti lisääntyneetkään.

Taulukko 2 esittää tämän tutkimuksen tarkasteluissa käytettyjen kestohyödykkeiden kokonaisymyyntimääriä vuoden 1971 ja 1976 kotitaloustiedustelujen tietojen perusteella.

⁷² Bärlund 1976, 26.

Taulukko 2. Tavaroiden myyntimäärät kotitaloustiedustelujen mukaan.

	1971 kpl	1976 kpl
Sohvat ja sohvakalustot	174 680	163 903
Ompelukoneet	55 352	90 631
Jääkaapit	98 562	96 806
Pakastimet	37 954	116 414
Pesukoneet/lingot	94 298	132 086
Televisio	90 096	96 574
Väritelevisio	11 214	126 876
Moottoripyörät	13 863	12 697
Mopedit	43 565	36 248
Uudet autot	98 126	77 967
Käytetyt autot	112 525	175 033
YHT.	948 527	1 214 856

Lähde: Liitteet 3a, 3b, 3c ja 7

Kotitaloustiedustelun todettiin antavan hieman pienemmät lukemat yksityisen kulutuksen suhteen kuin kansantalouden tilinpidon tilastot. Kotitaloustiedustelun kulutuslukuihin saattoi myös liittyä satunnaisvirheitä, mitä harvemmin ostetusta tavararyhmästä on kysymys. Tässä tapauksessa suurimmat riskit ovat moottoripyörien ja mopedien kohdalla. Myyntimäärän pienuudesta johtuen niiden vaikutus tämän tarkastelun tuloksiin on merkitykseltään varsin pieni.

Taulukossa 2 on myös esitettyä vain niiden tavararyhmien luokat, jotka ovat lähtökohtaisesti identtisiä keskenään. Taulukon kymmenestä tavararyhmästä kuudessa kappalemääräiset kulutusluvut ovat suuremmat vuonna 1976 kuin 1971. Viidessä ryhmässä näistä ero on hyvin merkittävä. Muutos on vastaavasti ollut pieni niissä tavararyhmissä, joissa kulutus on pienentynyt. Kokonaisuudessaan kotitalouksien kulutus kasvoi siten huomattavasti. Yhteensä tarkasteltuja tavaroita

ostettiin aineiston perusteella vuonna 1976 lähes 30 prosenttia enemmän kuin viittä vuotta aikaisemmin.

Kestokulutushyödykkeiden kulutuksen absoluuttinen kasvu näyttäisi tässä valossa selittävän rahoitusyhtiöiden osamaksusopimuksissa tapahtuneen kasvun. Kokonaisymyynnin kasvaessa myös osamaksukauppojen kokonaismäärä kasvoi. Sen osuus kokonaisymyynnistä ei kuitenkaan näyttäisi lisääntyneen vuoden 1971 ja 1976 välillä. Päinvastoin kotitaloudet näyttivät jopa suhteellisesti vähentäneen osamaksun käyttöä hankintatapanaan.

Tutkimuksen tilastollisesta luonteesta johtuen tämän tutkimuksen perusteella ei voi kertoa kuluttajien asenteiden muutoksista. Voin vain esittää arvioita, mitkä tekijät vaikuttivat osamaksukauppojen osuuden lievään vähentymiseen. Aiemmin mainittu syy saattoi olla juuri vuodelle 1976 sattunut taloudellinen taantumajakso, joka vähensi kotitalouksien halua ostaa velaksi. Muiden maksuvälineiden suosio ei voinut tulla kysymykseen. Luottokorttien käytön lisääntyminen osamaksukaupan todellisena syrjäyttäjänä ei ollut vielä ajankohtaista. Oikeusministeriön kulutusluottotoimikunnan vähittäiskauppiaille vuonna 1975 tehdyn kyselyn mukaan kestotavaroiden luottomyynnistä vain alle kaksi prosenttia tehtiin luottokortilla. Toisin samassa tutkimuksessa tililuottojen osuus oli hieman suurempi kuin edeltäneessä kotitaloustiedustelussa vuonna 1971. Osamaksukauppojen osuus oli joka tapauksessa noin 80 prosenttia kaikista kaupoista. Kulutusluottotoimikunnan tutkimus antoi myös hieman korkeamman, noin 20 prosentin, osuuden osamaksukaupoille tarkasteltujen kestotavaroiden myynnissä kuin vuosien 1971 ja 1976 kotitaloustiedustelut (16.8 % ja 14.6 %). Kyselyn aineistoon saattoi kuitenkin Bärlundin mukaan liittyä otoksen pienuuden vuoksi suuria mittavirheitä. Luokitukseltaan kysely ei ollut täysin vertailukelpoinen kotitaloustiedustelujen kanssa. Muistettakoon kuitenkin, että vuonna 1971 pistevero hillitsi kestotavaroiden kysyntää, vuonna 1976 taas vallitsi heikko taloussuhdanne ja lisääntynyt työttömyys. Tällöin vuonna 1975 olosuhteet kestotavaroiden velkakauppiihin ovat mahdollisesti olleet otollisemmat.⁷³

⁷³ Bärlund 1976, 38.

Kokonaisuudessaan näyttäisi siltä, että osamaksukauppojen kasvu ei selity kauppojen osuuden kasvuna vaan kestopavaroitten myynnin lisääntymisenä. Vuosittaiset vaihtelut ovat saattaneet olla kohtuullisen voimakkaita, mutta käyttämäni aineiston perusteella mitään pysyvää muutosta luotonkäytön merkityksen lisääntymisestä ei näkynyt. Kysymys saattoi olla myös siitä, että perinteisiä osamaksuhyödykkeitä ostettiin yhä vähemmän velaksi, vaikka esimerkiksi uusi viihde-elektroniikka olikin suosittu osamaksukaupan uutuuskohde.

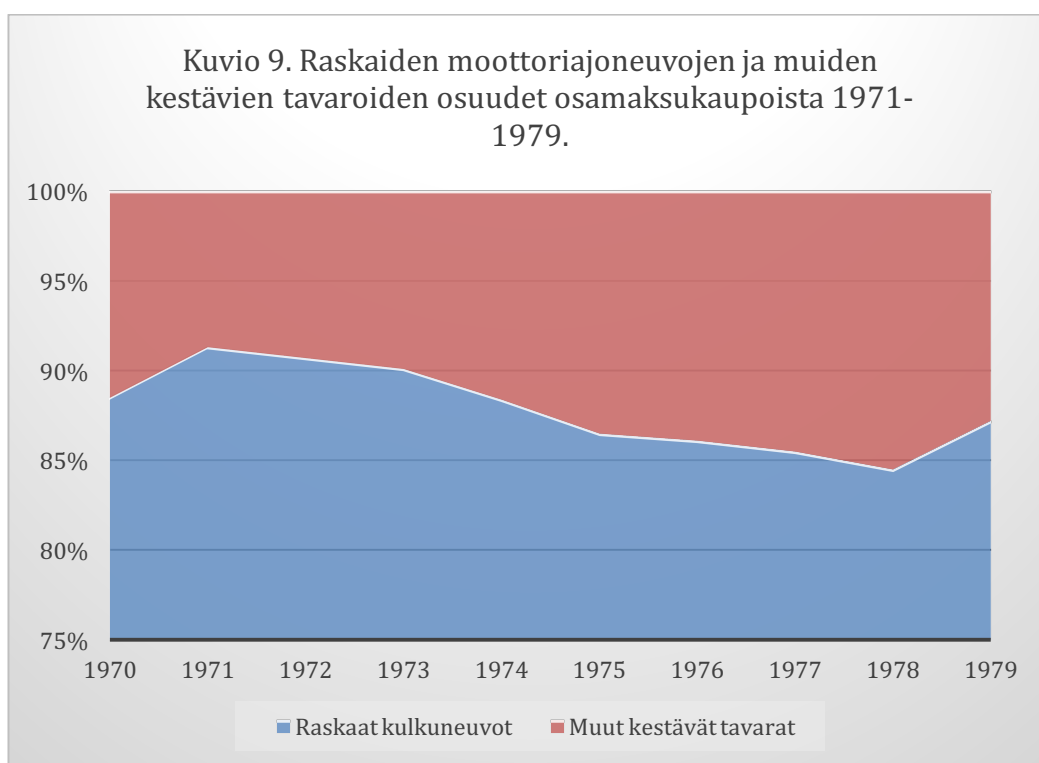
Tällainen tuotteiden 'sukupolvenvaihdos' saattoi näkyä maaseudun yrittäjien ja maatalouden työntekijöiden poikkeuksellisen alhaisissa osuuksissa väritelevisioiden ja stereopakettien osamaksukaupan kohdalla. Kummassaan ryhmässä ei ostettu vuoden aikana yhtään väritelevisiota osamaksulla. Stereopakettienkin kohdalla osamaksukauppojen osuus oli selvästi tavanomaista vähäisempää.

Mistään viihde-elektroniikan karttamisesta tai televisiovastaisuudesta tuskin kuitenkaan oli kysymys, sillä tavallisia televisioita ja muitakin viihde-elektroniikan tuotteita ostettiin kummassakin ryhmässä suhteellisen normaalisti. Tarkastelu osoittaaakin, että väritelevisioiden ja stereopakettien ostomäärät olivat poikkeuksellisen alhaiset. Joko maaseudun väki ei ollut kiinnostunut uutuustuotteista tai sitten maaseudulla ei kyseisiä laitteita ollut vielä tuolloin kovinkaan hyvin saatavilla.

Tällainen yksittäinen seikka ilman tarkempaa tarkastelua saattaa siis vääristää melko paljonkin kotitaloustiedustelujen antamaa kuvaa varsinkin, kun vastaavasti kaupunkien palkansaajaväestö käytti vastaavasti paljon rahaa kyseisiin tuotteisiin. Näiden kahden tuotteen poistaminen tarkastelusta muuttaisi osamaksukaupan osuuksia noin prosenttiyksikön verran. Ilman stereopaketteja ja väritelevisioita maataloustyöntekijöiden osamaksukaupat ovat yleisempiä kuin 'muilla toimihenkilöillä', kun kokonaistarkastelussa tilanne oli selkeästi toisinpäin. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen, millä tavalla osamaksukaupan tavararakenne tarkasteluajankohdalla muuttui.

Osamaksukaupan tavaravalikoima

Osamaksukaupan suurimman tavararyhmän, raskaiden moottoriajoneuvojen, ja muiden kestävien tavaroiden osuuksien vertailu osoittaa, että osamaksukaupan rakenne pysyi suhteellisen vakaana 1970-luvulla. Rahoitusyhtiöille siirrettyjen sopimusten määrää tarkastelemalla huomataan (kuvio 9), että raskaiden moottoriajoneuvojen osuus hieman pieneni vuosikymmenen loppua kohden.

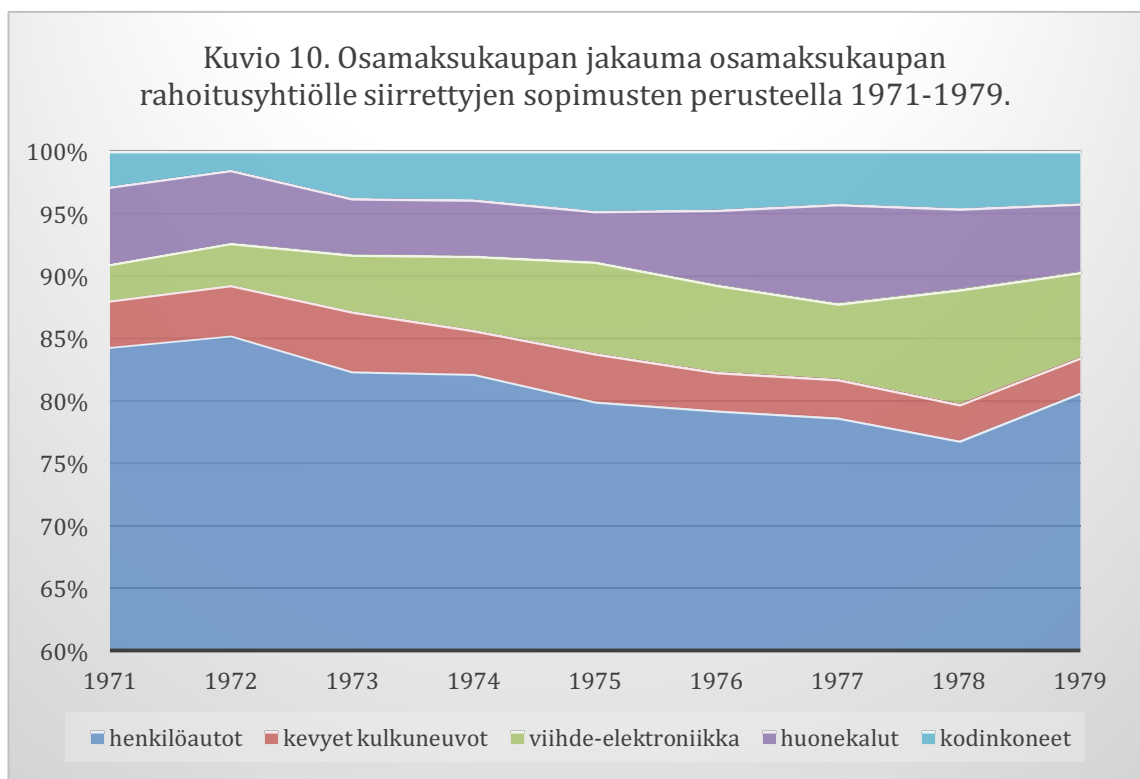

Lähde: Liite 5

Bärlundin mukaan henkilöautojen osuus osamaksukaupasta oli noussut huomattavasti 1960-luvulla ja kasvu jatkui aina 1970-luvun puolelle. Kuvion perusteella nousu taittui jo 1970-luvun alkuvuosina.⁷⁴

⁷⁴ Bärlund 1976, 63.

Kuviossa 9 on kuvattuna kaikki osamaksukaupan tavaralajit. Kun tuotannollisia tavaroita ei oteta huomioon voidaan osamaksukaupan rahoitusta tutkia hieman seikaperäisemmin. Kuviossa 10 olen eritellyt 1970-luvun osamaksukaupan merkittävimpien kulutustavararyhmien osamaksumyynnin jakauman. Henkilöautojen osuus oli selvästi suurin, mutta se pieneni noin viisi prosenttia vuosikymmenen aikana. Vastaavasti viihde-elektroniiikan osuus kasvoi huomattavasti. Pieni kasvu tapahtui vuosikymmenen alkupuolella myös kodinkoneiden kohdalla ja vuosikymmenen loppupuolella huonekalujen kohdalla.

Lähde: Liite 4

Kodinkoneiden kaupoista osamaksulla maksettiin rahamääräisesti eniten pesukoneista, jääkaapeista ja pakastimista sekä ompelukoneista. Ompelukoneiden osamaksumyynti oli suhteessa vähäisintä vuosikymmenen alussa, mutta osuus kasvoi

pesukoneiden kanssa yhtä suureksi vuosikymmenen lopulla. Jääkaapin osuus kodinkoneiden tavararyhmässä pieneni koko vuosikymmenen.⁷⁵

Viihde-elektroniikan laitteista eniten ostettiin televisioita ja radioita. Muiden laitteiden osuus oli merkittävästi pienempi, kunnes aivan vuosikymmenen lopulla rahoitustilastoissa alkoi näkyä stereolaitteiden myynti. Radioiden osuus rahoitustilastoissa oli erikoisen korkea verrattuna kotitaloustiedustelujen antamaan kuvaan radioiden kaupoista. Vuoden 1976 tiedustelussa radioita ostettiin kokonaisuudessaan korkeintaan neljäsosa siitä määrästä, mitä televisiota. Samalla televisioiden kohdalla osamaksu myynti oli huomattavasti yleisempää. Herää epäily, että rahoitustilaston luokkaan 'radiot' päätyi muidenkin tuotteiden kauppoja kuin pelkästään radioiden.

Kuten aikaisemmin mainittu, rahoitustilastot kertovat vain osamaksusopimuksissa käytetyistä rahamääristä. Eri tuotteiden suhteellista suosiota täytyy tarkastella kotitaloustiedustelujen perusteella. Edelleenkin on mainittava se valitettava seikka, että kotitaloustiedusteluja tehtiin vain joka viides vuosi, joten erityisesti osamaksukaupan kohdalla—joka on hyvin suhdanneherkkä—poikkileikkaustiedot eivät välttämättä anna täysin oikeaa kuvaa tarkastellusta kehityksestä.

Taulukossa 3 on eritelty vuosien 1971 ja 1976 kotitaloustiedustelujen kymmenen suosituinta osamaksukaupan tuotetta, osamaksukauppojen osuuksien suhteen. Taulukko siis esittää, kuinka suuri osuus tietyn hyödykkeen ostoksista tehtiin kyseisinä vuosina osamaksukaupalla.

Taulukko 3. Suhteellisesti eniten osamaksukaupalla ostetut tavaralajit vuosina 1971 ja 1976

1971		1976	
	%		%
autot	29.2	autot	27.0
sohvat	25.4	sohvat	24.0

⁷⁵ Osamaksukaupan rahoitustilasto 1971–1980.

moottoripyörä	22.2	stereopaketti	23.0
ompelukone	21.5	moottoripyörät	23.0
tavallinen televisio	18.7	väritelevisio	20.0
mopedi	16.2	ompelukone	19.0
moottorikelkka ym.	14.7	viritinvahvistin	16.0
lipastot, kaapit, kirjahyllyt	12.8	pesukone, linko	12.0
levysoitin, magnetofoni ym.	11.2	kirjahyllyt	12.0
jääkaappi	11.0	pakastimet	11.0

Lähde: Kotitaloustiedustelu 1971 osa III ja Kotitaloustiedustelu 1976 osa II.

Osamaksujen yleisyyttä taulukon 3 tuotteiden kohdalla selittää ennen kaikkea niiden suhteellisen korkea hinta. Autot, moottoripyörät ja sohvut lienevät selkein esimerkki tästä. Ne olivatkin suosittuja osamaksutuotteita jo 1960-luvulla. 1970-luvulla kyseisten hyödykkeiden osamaksukauppojen osuus saattoi jopa vähentyä.

Selkeäpiirteisoin kehitys viiden vuoden ajanjaksona oli viihde-elektroniikan tuotteiden osuuden nousu. Kun televisio, jääkaappi ja pesukone yleistyivät voimakkaasti 1960-luvulla ja vielä 1970-luvun alussakin, vuosikymmenen lopulla oli selkeästi uuden viihde-elektroniikan vuoro. Tämä tukee aiemmin kuviossa 10 esitettyä rahoitustilastojen jakaumaa.

Viihde-elektroniikan osuuden vankistuminen osamaksukaupan kohteena on siinänsä luonnollista, että useiden laitteiden myynti kasvoi huomasti juuri 1970-luvun jälkipuoliskolla. Jääkaapin katoaminen suosituimpien osamaksuhyödykkeiden joukosta johtunee siitä, että useimmilla kotitalouksilla oli jo kotonaan sellainen. Jääkaappia oli uusissa taloissa usein myös valmiina, joten sitä ei kaikkien tarvinnut ostaa lainkaan.

Itse myyntimäärä ei kuitenkaan voi selittää osamaksukaupan osuuden suuruutta. Esimerkiksi pesukoneiden ja televisioiden tapauksessa myyntimäärät olivat suhteellisen suuria, mutta osamaksukauppojen osuus melko pieni. Myöskään esimerkiksi pakastimet ja astianpesukoneet eivät olleet kovinkaan suosittuja osamaksukaupassa 1970-luvulla. Syytä osamaksukauppojen vähäisyyteen näiden tavaro-

den suhteen en tämän tutkimuksen perusteella pysty arvioimaan. Osamaksukaup-
paa saatettiin kuitenkin käyttää melko lailla myös tottumuksien mukaan. Tämä on
osittain saattanut vaikuttaa siihen, mitkä tavarat ovat pysyneet suosittuina. Esi-
merkki perinteisestä osamaksutavarasta lienee ompelukone, jonka kauppa oikeas-
taan aloitti koko osamaksukaupan 1800-luvun puolivälissä. Ompelukoneita ostet-
tiin huomattavasti osamaksulla aina 1960-luvulle saakka, mutta 1970-luvulla
kauppa alkoi vähentyä. Siis samoihin aikoihin, kun uudet elektroniikkatuotteet val-
tasivat osamaksumarkkinoita.

Johtopäätelmät

Osamaksukaupan asema suomalaisten pääasiallisena kulutusluottomuotona piti
pintansa koko 1970-luvun ajan. Kehityksen perusteella voi sanoa, että 1970-lu-
vulla oltiin tasaisesti siirtymässä kulutusyhteiskunnasta kohti luottoyhteiskuntaa.
Kulutusluottojen suosio oli saavuttanut jo korkean tason, joka pysyi suhteellisen
tasaisena koko 1970-luvun. Asenteet velanottoon olivat vielä melko kriittiset ja
tämä saattoi näkyä esimerkiksi maaseutuväestön suhteellisen vähäisenä osamak-
sukaupan käyttönä.

Osamaksukauppa oli kuluttajien mielestä helposti käytettävissä oleva kulutusluot-
tomuoto ja jopa suhteellisen halpa sellainen, vaikka tutkimukset toisin todistivat-
kin. Myös tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston luvut osoittivat osamaksukaupan
kalliimman luonteen. Vaikka aineisto ei suoranaisesti osamaksukaupan korkoja
yksilöinytkään, luvut olivat samansuuntaisia aiheesta tehdyn muun tutkimuksen
kanssa.

Tutkitun aineiston voi sanoa vahvistavan myös sitä, että korkeammin koulutetuilla
oli parempi hintatietoisuus osamaksukaupan suhteen. Matalapalkkaisemmilla kä-
teisostojen ja osamaksuostojen hintaero oli pääsääntöisesti suurempi. Ylipäänsä
tutkimukset osoittivat, että 1970-luvulla kuluttajien tiedolliset valmiudet kulutus-
luottojen käyttöön olivat melko heikot.

Osamaksukauppa kasvoi tarkasteltuna ajanjaksona hieman nopeammin kuin yksityisen kulutus. Kulutusluottojen käytön luonteeseen kuului voimakas suhdanneherkkyys ja näin vuosikymmenen puolivälin taloudellisen matalasuhdanteen mukana osamaksukauppa sukelsi syvemmälle kuin yksityinen kulutus itsessään.

Rahoitusyhtiöiden rahoittaman osamaksukaupan reaaliarvo liki kaksinkertaistui kymmenessä vuodessa. Suhteessa koko luottokantaan tämä nousu oli vähäisempää. Syynä tähän oli asuntoluottotamisen voimakas kasvu. Sen sijaan suhteessa Muttilaisen kokoamaan kotitalouksien kulutusluottokantaan rahoitustilastojen osamaksukauppa kasvoi hyvinkin merkittävästi. Sen perusteella voidaan sanoa osamaksukaupan merkityksen kulutusluottomuotona kasvaneen. Osittain tämä saattoi selittyä alkuvuosikymmenen tilastoihin jääneellä opintolainojen erällä, joka eriytettiin itsenäiseksi tilastoluokakseen vasta vähitellen 1970-luvun alussa.

Vaikka osamaksuun käytetty rahamäärä kasvoi, osamaksukaupan suosio ei kuluttajien keskuudessa suhteellisesti kasvanut. Päinvastoin saattaa olla, että osamaksua käytettiin hankintatapana jopa hieman vähemmän kuin vuosikymmenen alkupuolella tai 1960-luvulla. Tämä voisi selittyä yleisellä ansiotason nousulla. Kestokulutushyödykkeiden kokonaiskulutus oli mitä luultavammin huomattavasti merkittävämpi tekijä osamaksukaupan rahoituksen lisääntymisessä.

Kotitaloustiedustelun tarkastelu osoitti tai oikeastaan vahvisti niitä tulkintoja, mitä osamaksukaupan käyttäjistä oli. Osamaksu oli erityisesti matalapalkkaisten palkansaajien kulutusluottomuoto. Mielenkiintoinen yksityiskohta aineistossa oli se, että kokonaisuudessaan eniten osamaksuun käytti rahaa 'muiden yrittäjien' sosioekonominen ryhmä, vaikka osamaksukauppojen osuus oli ryhmässä suhteellisen pieni. Ryhmän kohdalla korostui kalliiden käytettyjen autojen ostaminen osamaksulla.

Kotitaloustiedustelujen tarkastelu vahvisti myös sitä, että osamaksukauppa oli kaupunkilainen ilmiö. Mielenkiintoinen yksityiskohta vuoden 1976 kotitaloustiedustelussa oli väritelevisioiden ja stereopakettien aliedustus maaseudulla. Maaseutuväestö ei juurikaan ostanut eikä myöskään maksanut osamaksulla kyseisiä tuotteita. Satunnaisvirheen mahdollisuus osamaksuosuuden kohdalla on suuri,

sillä kyseisiä tuotteita ostettiin vähän. Tavallisia mustavalkotelevisioita maaseudulla kuitenkin hankittiin sekä kappalemääräisesti että osamaksulla.

Tutkimuksen perusteella voi sanoa, että harvakseltaan tehdyt poikkileikkausaineistot ovat ongelmallisia pidemmän kehityskulun tulkinnan kannalta. Kotitaloustiedustelussa luokituserot vaikeuttivat lähtökohtaisesti vertailua. Myös ulkoiset tekijät saattoivat vaikuttaa hetkellisesti tuloksiin. Vuoden 1976 kohdalla oli taantuma, jonka vaikutus varsinkin kestokulutushyödykkeiden kauppaan oli voimakas. Toisaalta edellisenkin tutkimuksen aikana kestokulutushyödykkeiden kauppaa hillitsi 15 prosentin pistevero. Pisteveron vaikutus kulutusluottojen käyttöön erosi varmasti myös taantumien aikaisesta kulutuskäyttäytymisestä.

Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella osamaksukaupan kehitystä yleisellä tasolla ja tähän kotitaloustiedustelut olivat varsin hyvä lähde yhdessä rahoituslaitosten kanssa. Tilastoissa esiintyneet luvut tukivat pääsääntöisesti toisiaan, mutta toisaalta eroavaisuuksiakin löytyi. Näiden kohdalla kysymys oli ennen kaikkea luokitusten välisistä tulkintaeroista.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Elinkustannusindeksi. Kuluttajahintaindeksi, Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/khi/2015/02/khi_2015_02_2015-03-13_tau_003.fi.html

(30.04.2016)

Kansantalouden tilinpito 1860-2014. Historiasarjat, tilastokeskus.

<http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/Stat->

[Fin_kan_vtp/210_vtp_tau_210.px](http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/Stat-Fin_kan_vtp/210_vtp_tau_210.px) (01.04.2016)

KM 1977:30. Kulutusluottotoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1977:3, Helsinki 1977.

Kotitalouksien oikaistu käytettävissä oleva reaalitylo 1975-2015. <http://www.fin-dikaattori.fi/fi/114> (30.04.2016)

Kotitalouksien velkaantumisasaste 2000-2012

http://www.stat.fi/til/rtp/2015/04/rtp_2015_04_2016-03-31_tau_002.fi.html

(07.04.2016)

Kotitaloustiedustelu 1971. Tilastollisia tiedonantoja no. 55. Tilastokeskus, Helsinki 1977.

Kotitaloustiedustelu 1976. Tilastollisia tiedonantoja no. 62. Tilastokeskus, Helsinki 1979.

Kotitaloustiedustelu 1981. Tilastollisia tiedonantoja no. 71. Tilastokeskus, Helsinki 1984.

Kuluttajansuojalaki.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1978/19780038> (24.04.2016)

Kulutustutkimus 2003. *Kotitalouksien kestopavaroitten omistus 1966–2003*. Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/tk/el/kulutustutkimus/kulutust_t4_1.html (17.04.2016)

Luottokantatietoja vuosina 1975-2010. Suomen virallinen tilasto (SVT). Tilastokeskus, Helsinki.

http://www.stat.fi/til/lkan/2010/01/lkan_2010_01_2010-06-15_tau_009_fi.html

(16.04.2016)

Radiokauppiaslehden vuosikerrat 1960-1980.

Osamaksukaupan rahoitustilastot 1971-1980. RT, Rahoitus. Tilastotiedotus/ Tilastokeskus, Helsinki.

Kirjallisuus

Ahlqvist, Kirsti: *Kulutus, tieto ja hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa*. Tilastokeskus, Helsinki 2010.

Aurejärvi, Erkki: *Luotto- ja maksuvälineet*. Condictio oy, Helsinki 1986.

Bärlund Kaj: *Tietoja kulutusluotoista*. Julkaisuja 5. Oikeusministeriön lainsäädäntöosasto, Helsinki 1976

Calder, Lendol: *Financing the American dream: a cultural history of consumer credit*. Princeton University Press, Princeton 1999.

Caplovitz, David: *The poor pay more*. Free Press, New York 1967.

Caplovitz, David: *Consumer credit in the United States: The Situation of consumer debtors*. Teoksessa Hörmann, Günter (ed.): *Consumer credit and consumer insolvency. Perspectives for legal policy from Europe and the Usa*. Bremen 1986.

Heinonen, Visa: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.

Helelä, Timo: Katsaus osamaksukauppaan ja sen sääntelyyn. Teoksessa *Taloudellisia selvityksiä 1960*. Sarja A23. Suomen Pankki, taloustieteellinen tutkimuslaitos, Helsinki 1960

Hjerppe, Riitta: *Suomen talous 1860–1985: kasvu ja rakennemuutos*. Suomen Pankin julkaisuja, kasvututkimuksia 13. Suomen Pankki, Helsinki 1988.

Kaminen, Marja-Terttu: *Osamaksulisä kestohyödykekaupassa*. Helsingin yliopiston Kodin taloustieteen pro gradu-työ, Helsinki 1973.

Korpelainen, Lauri: *Tutkimus kestokulutushyödykkeiden kysynnästä Suomessa vuosina 1948–1964*. Suomen pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja. Sarja B; 26. Helsinki 1967.

Kortti, Jukka: *Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit—60-luvun suomalainen televisiomainonta*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2003.

Kortti, Jukka: Television creating finnish consumer mentality in the 1960'. Teoksessa Visa Heinonen & Matti Peltonen (toim.) *Finnish Consumption-An emerging consumer society between east and west*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2013.

Kuusi, Pekka: *60-luvun sosiaalipolitiikka*. WSOY, Porvoo 1961.

Leppänen, Seppo; Lund, Tuulikki; Ojala, Arto; Pöytäkivi, Reijo: *Osamaksukauppa ja sen sääntely Suomessa vuosina 1969–1972*, (toim.). Tutkimuksia no. 24, s 77-81. Tilastokeskus, Helsinki 1973.

Leskinen, Johanna: *Kulutusluoton käyttö kotitalouksissa*. Kuluttaja-asiain osaston julkaisuja 9/1988. Elinkeinohallitus, Helsinki 1988.

Leskinen, Johanna: *Use of consumer credit in the context of consumers' way of life and personal situations*. Kodin taloustieteen laitoksen julkaisuja 3/1990. Helsingin yliopisto, Helsinki 1990.

Loikkanen, Heikki A.: *Rahoitusmarkkinoiden muutoksen vaikutus kotitalouksien todellisiin toimintaedellytyksiin – mikrotarkastelu*. Kasantaloustieteellinen aikakauskirja 4/1988.

Muttilainen, Vesa: *Kohti luottoyhteiskuntaa – henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa*. Julkaisuja 6/91. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki 1991.

Muttilainen, Vesa: *Luottoyhteiskunta – kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa*. Julkaisuja 189. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2002.

Pantzar, Mika: *Kuinka teknologia kesytetään*. Tammi, Helsinki 1996

Pulkkinen, Kimmo: *Maksuhäiriöt kasvavilla luottomarkkinoilla*. Julkaisuja 91. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1988.

Tala, P; Mäkipää, E; Pulkkinen, K: *Aineistoa kulutusluotoista*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1987.

Tala, P; Pulkkinen, K; Junntila, K: *Kulutusluottojen käyttö ja maksuhäiriöt*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 1988.

Ruonavaara, Hannu: *The Growth of urban home-ownership in finland 1950–1980*. University of Turku. Department of sociology and political research, series 10A, Turku 1988.

Saarsalmi, Meeri 1972. *Consumer Purchases of Major Durables*. Helsinki: Helsinki School of Economics.

Strasser et al: *Getting and Spending. European and American consumer societies in the twentieth century.* The German historical institute, Washington, DC, 1998.

Wilska, Terhi-Anna: *Lasten materialistiset kulutusasetteet ja kuluttajaksi sosiaalistuminen.* Teoksessa Raijas Anu ja Terhi-Anna Wilska(toim.): *Perhe Kulutusyhteiskunnassa*(toim.). Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki 2008.

Liitteet

Liite 1

Luottokanta 1965–1980. (käyvin hinnoin
vuoden lopussa)

vuosi	Luotto- kanta koti- taloudet milj. Eur	kotitalou- det asumi- nen milj. Eur	Kotita- loudet elinkeino milj. Eur	kotita- loudet opinnot milj. Eur	Kotita- louksien kulutus milj. Eur
1965	443				108
1966	516				130
1967	582				146
1968	623				180
1969	760				245
1970	927	1 871	1 099	45	260
1971	1 047	2 243	1 238	86	226
1972	1 321	2 680	1 400	136	268
1973	1 671	3 231	1 630	197	331
1974	2 057	3 955	1 977	269	382
1975	3 656	4 741	2 338	353	333
1976	4 269	5 684	2 724	435	352
1977	4 985	6 762	3 205	506	400
1978	5 917	7 981	3 649	568	488
1979	7 200	9 130	4 150	626	642
1980	8 533	10 328	4 679	675	779

Lähde: Mutttilainen 2002, liitetaulukko 1b; Luottokanta 1975–2010.

Liite 2

Kotitalouksien osamaksukaupan rahoitusyh- tiöille siirrettyjen sopimusten arvo 1971- 1979

vuosi	Kotitalouksien osamaksu- kauppa 1000mk
1971	259 343
1972	348 648
1973	465 071
1974	531 796
1975	614 926
1976	609 226
1977	737 531
1978	871 645
1979	1 152 833

Lähde: Osamaksukaupan rahoitustilastot 1971-1980.

Liite 3a

Eräiden kestopavaroien hankintatavat yrittäjien sosioekonomisessa ryhmässä vuonna 1976.

	Kaikki kotitaloudet YHT.	Yrittäjät yht.	Maatalousyrittäjät	Muut yrittäjät
	%	%	%	%
Sohvat	24	15	12	19
Lipastot, kaapit	4	0	0	0
Kirjahyllyt	12	6	4	10
Ompelukone	19	9	10	8
Jääkaapit	7	2	0	7
Pakastimet	11	6	3	10
Pesukoneet/lingot	12	5	7	0
Matka- ja kasetti-radio	5	2	3	0
Televisio	11	4	6	0
Väritelevisio	20	9	0	16
Stereopaketti	23	7	3	11
Moottoripyörät	23	22	31	10
Mopedit	8	13	12	17
Uudet autot	21	15	15	14
Käytetyt autot	29	25	25	26

Lähde: Kotitaloustiedustelu 1976, osa II.

Liite 3b

Eräiden kestopavaroiden hankintatavat palkansaajien ryhmässä vuonna 1976.

	Pal- kan- saa- jat yht.	Ylem- män kandi- daa- tinas- teen saa- neet toimi- henki- löt	Am- matil- lisen koulu- tuksen saa- neet toimi- henki- löt ja vas- taavat	Muut toimi- henki- löt	Maa- ja metsäta- lous työn- tekijät	Teollisuuden ja rakennus- toiminnan työntekijät	Palvelu- alojen työnteki- jät
	%	%	%	%	%	%	%
Sohvat	26	29	17	32	28	28	29
Kaapit, li- pastot	3	0	3	6	0	3	4
Kirjahyllyt	13	0	14	8	19	15	17
Ompelu- kone	22	8	13	29	27	25	26
Jääkaapit	8	0	5	4	0	10	16
Pakasti- met	11	5	11	7	15	12	11
Pesuko- neet/lin- got	14	17	5	17	8	23	12
Matka- ja kasettira- dio	7	0	8	5	6	8	3
Televisio	14	13	9	11	8	15	19
Väritelevisio	23	13	16	30	0	25	29
Stereopa- ketti	24	13	21	30	10	27	20
Moottori- pyörät	26	31	15	52	0	24	0
Mopedit	9	0	9	12	12	6	14
Uudet au- tot	22	0	21	30	26	26	18
Käytetyt autot	30	17	22	27	55	34	34

Lähde: Kotitaloustiedustelu 1976, osa II.

Liite 3c

Eräiden kestopavaroiden hankintatavat yrittäjien ammatissa toimimattomien ryhmässä vuonna 1976.

	Yht.	Ansioeläk-	Kansaneläkkeen	Muut amma-
	%	keen saajat	tuksen varassa	tissa toimimat-
	%	%	elävät	tomat
	%	%	%	%
Sohvat	21	13	34	9
Kaapit, lipastot	7	4	11	0
Kirjahyllyt	8	0	9	0
Ompelukone	9	4	17	13
Jääkaapit	3	2	5	0
Pakastimet	18	12	30	0
Pesukoneet/lin-	8	5	16	0
got				
Matka- ja kaset-				
tiradio	2	2	2	0
Televisio	6	6	8	0
Väritelevisio	9	9	7	16
Stereopaketti	28	22	35	44
Moottoripyörät	13	0	13	0
Mopedit	3	8	0	0
Uudet autot	16	20	15	0
Käytetyt autot	22	21	20	28

Lähde: Kotitaloustiedustelu 1976, osa II.

Liite 4

Eräiden hyödykeryhmien siirrettyjen osamaksusopimusten
markkinahintainen arvo osamaksukaupan rahoitustilastoissa
1971–1979.

	henkilöau- tot	kevyet kulku- neuvot	viihde- elektro- niikka	huone- kalut	kodinko- neet
	1000 mk	1000 mk	1000 mk	1000 mk	1000 mk
1971	114 119	5 067	3 952	8 441	3 803
1972	153 773	7 246	6 078	10 539	2 729
1973	200 575	11 742	11 024	11 011	9 137
1974	230 494	9 862	16 708	12 530	10 867
1975	260 822	12 786	23 879	13 222	15 530
1976	259 924	10 303	22 748	19 815	15 234
1977	313 676	12 421	24 191	31 570	16 843
1978	365 867	14 248	43 723	30 731	21 755
1979	498 045	17 922	41 847	34 086	25 579

Lähde: Osamaksukaupan rahoitustilastot 1971–1980

Liite 5

Raskaiden moottoriajoneuvojen ja muiden kestävien tavaroiden rahoitusyhtiöille siirretyt osamaksusopimukset 1971–1979.

	Yht.	Raskaat ajoneuvot	muut kestävät hyödykkeet
	1000 mk	1000 mk	1000 mk
1971	291 971	255 326	36 645
1972	389 691	341 559	48 132
1973	482 165	417 512	64 653
1974	605 563	535 197	70 366
1975	666 415	576 020	90 395
1976	647 493	557 731	89 762
1977	781 286	667 624	113 662
1978	915 211	773 688	141 523
1979	1 301 157	1 135 042	166 115

Lähde: Osamaksukaupan rahoitustilastot 1971–1980

Liite 6

Yksityiset kulutusmenot käyvin hinnoin 1970–1980	
vuosi	milj. Mk
1970	25 901
1971	28 116
1972	33 042
1973	39 269
1974	47 812
1975	57 236
1976	65 296
1977	72 276
1978	80 166
1979	91 196
1980	103 795

Lähde: Kansantalouden tilinpito 1860-2014.

Liite 7

Kotitalouksien hyödykkeeseen käyttämä rahamäärä sekä käteiskaupan ja osamaksukaupan keskihinta vuonna 1976 sosioekonomisissa ryhmissä. (1. Maatalousyrittäjät, 2. Muut yrittäjät, 3. Ylemmän kandidaatinasteen toimihenkilöt, 4. Ammatillisen koulutuksen saaneet toimihenkilöt, 5. Muut toimihenkilöt, 6. Maa- ja metsätalouden työntekijät, 7. Teollisuuden ja rakennustoiminnan työntekijät, 8. Palvelualojen työntekijät, 9. Ammatissa toimimattomat)

	YHT.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kotitalouksien määrä	1 635 696	132 618	62 104	45 257	270 556	143 894	20 249	368 612	166 989	425 417
Kotitalouden käytettävissä oleva tulo (mk)	39 451	38 299	41 909	59 385	42 528	35 583	33 300	37 883	37 782	20 895
Sohvat										
ostot/kotitalous (mk)	218	150	296	284	284	203	260	280	298	97
keskihinta käteisellä (mk)	2 089	1 779	2 934	2 456	2 363	2 028	1 957	1 906	2 158	1 894
keskihinta osamaksulla (mk)	2 464	2 293	3 111	3 225	2 873	2 322	2 268	2 529	2 282	1 860
Lipastot, kaapit										
ostot/kotitalous (mk)	60	53	95	96	91	69	73	73	54	22
keskihinta käteisellä (mk)	369	517	546	567	341	253	330	403	363	309
keskihinta osamaksulla (mk)	401	1 375	0	0	686	978	900	754	873	393
Kirjahyllyt										
ostot/kotitalous (mk)	89	54	118	114	127	100	96	105	130	34
keskihinta käteisellä (mk)	925	998	1 152	798	896	910	729	955	1 068	770
keskihinta osamaksulla (mk)	1 381	1 280	1 357	0	1 391	1 470	1 577	1 241	1 731	1 048
Ompelukone										
ostot/kotitalous (mk)	68	72	108	91	73	63	57	103	80	23
keskihinta käteisellä (mk)	1 160	1 185	1 318	1 293	1 086	1 145	841	1 169	1 169	1 081
keskihinta osamaksulla (mk)	1 514	1 722	1 906	1 000	1 593	1 292	1 541	1 592	1 365	1 421
Jääkaapit										
ostot/kotitalous (mk)	47	44	39	61	56	47	59	53	51	35
keskihinta käteisellä	773	838	816	1 012	910	692	621	719	639	789
keskihinta osamaksulla (mk)	1 075	0	800	0	976	1 150	0	1 211	998	966
Pakastimet										
ostot/kotitalous (mk)	84	89	140	107	107	72	78	105	108	34
keskihinta käteisellä (mk)	1 173	1 228	1 283	1 180	1 122	1 145	1 060	1 200	1 182	1 118
keskihinta osamaksulla (mk)	1 239	1 400	1 123	1 050	1 406	1 409	1 300	1 257	1 284	973
Pesukoneet/lingot										
ostot/kotitalous (mk)	107	135	85	94	147	100	164	135	133	133
keskihinta käteisellä (mk)	1 305	1 166	1 295	1 639	1 499	1 356	1 099	1 267	1 298	1 155
keskihinta osamaksulla	1 472	823	0	2 177	1 601	1 804	1 890	1 512	1 533	836

Matka- ja kasettiradio										
ostot/kotitalous (mk)	45	51	47	43	61	48	66	56	50	21
keskihinta käteisellä (mk)	553	531	594	482	582	648	557	561	584	449
keskihinta osamaksulla (mk)	797	622	0	0	924	584	800	807	623	549
Televisio										
ostot/kotitalous (mk)	48	67	27	45	36	37	97	54	63	43
keskihinta käteisellä (mk)	779	970	673	829	723	748	789	695	755	880
keskihinta osamaksulla (mk)	1 088	1 321	0	950	825	1 056	1 400	1 074	1 089	1 333
Väritelevisio										
ostot/kotitalous (mk)	241	129	353	348	348	245	98	296	307	112
keskihinta käteisellä (mk)	3 094	3 280	3 220	3 047	3 028	3 007	3 634	3 102	3 107	3 111
keskihinta osamaksulla (mk)	3 159	0	3 214	3 156	3 140	3 009	0	3 242	3 070	3 365
Stereopaketti										
ostot/kotitalous (mk)	111	63	161	118	129	158	151	177	118	29
keskihinta käteisellä (mk)	1 938	1 736	1 828	1 803	1 931	1 994	2 445	1 984	1 915	1 965
keskihinta osamaksulla (mk)	2 320	750	1 757	2 221	2 144	1 914	3 000	2 541	2 200	2 873
Moottoripyörät										
ostot/kotitalous (mk)	23	39	42	18	27	6	0	41	6	13
keskihinta käteisellä (mk)	2 837	3 063	1 365	550	3 018	3 000	0	3 869	1 148	3 564
keskihinta osamaksulla (mk)	3 385	3 328	3 000	2 800	2 984	2 000	0	3 409	0	6 500
Mopedit										
ostot/kotitalous (mk)	26	66	30	2	18	12	90	31	26	20
keskihinta käteisellä (mk)	1 109	1 454	1 373	200	963	804	1 321	973	1 017	1 242
keskihinta osamaksulla (mk)	1 912	1 914	2 100	0	1 900	1 950	2 000	2 038	1 664	1 900
Uudet autot										
ostot/kotitalous (mk)	1 210	1 637	3 289	2 267	1 728	1 281	1 409	1 350	1 073	232
keskihinta käteisellä (mk)	25 883	22 930	32 429	29 318	27 694	25 469	21 514	24 756	24 360	21 960
keskihinta osamaksulla (mk)	23 512	26 116	28 907	0	24 421	22 617	25 461	22 294	21 906	20 886
Käytetyt autot										
ostot/kotitalous (mk)	927	872	2 073	1 351	1 156	920	653	1 351	1 140	149
keskihinta käteisellä (mk)	8 160	8 637	13 577	11 454	9 202	8 112	4 866	7 613	6 434	5 355
keskihinta osamaksulla (mk)	9 894	11 056	17 481	16 255	11 649	8 704	5 709	8 895	9 112	9 261

Lähde: Kotitaloustiedustelu 1976 osa II ja III

Liite 8

Elinkustannusindeksi 1960– 1980. 1951:10=100

vuosi	indeksi
1960	138
1961	141
1962	147
1963	154
1964	170
1965	178
1966	185
1967	195
1968	212
1969	217
1970	223
1971	237
1972	254
1973	284
1974	333
1975	392
1976	449
1977	506
1978	544
1979	583
1980	651

Lähde: Elinkustannusindeksi, Tilastokeskus.